

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 04.02.2021 Kabul/Accepted: 25.04.2021

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 669-698

TÜRKİYE'DE MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE BAĞIMSIZ ADAYLAR VE PARTİ ADAYLARI ARASINDAKİ REKABETİN ADİLLİĞİNİN İNCELENMESİ

Metehan DOĞANⁱ

Öz

Türkiye'de milletvekili genel seçimleriyle alakalı anayasa ve kanunlardaki bazı kurallar, adaylar arasındaki rekabette dengesizlik yaratarak birtakım adaletsizliklere sebep olduğu gerekçesiyle tartışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de milletvekili genel seçimlerinde, halk tarafından seçme ve seçilme hakları kullanılırken, kanaatlerin özgürce ortaya koyulabilmesini kısıtlayarak veya engelleyerek parti adayları ve bağımsız adaylar arasındaki rekabetin adillliğini bozan faktörleri incelemektir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yasama ve yürütme görevlerinin verileceği kişileri belirleyecek seçimlerin birbirinden bağımsız olduğu açıklanarak, Anayasa'daki 'yönetimde istikrar' ilkesinin milletvekili seçimlerinde gözetilmesine gerek kalmadığı belirtilerek, bu seçimlerde 'temsilde adalet' ilkesinin uygulanması için gereken her şeyin yapılması üzerinde durulacak ve sistemdeki bozuklukların nasıl giderilebileceğiyle ilgili öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seçim Sistemi, Milletvekili, Temsilde Adalet, Parti Adayı, Bağımsız Aday.

Investigation of Fairness of Competition Between Independent Candidates and Party Candidates in General Elections in Turkey

Abstract

Some rules in Turkish constitution and laws about general elections are discussing because of causing some injustice by generating imbalance in competition between candidates in general election. The main aim of this study is researching factors which disrupt fairness of competition between party candidates and independent candidates by limiting or blocking expression of opinions while people are using rights to elect and become elected in general elections in Turkey. It is stated that in Presidential Government System, because of elections for parliament and government became unconnected, no need remained to consider the principle of 'stability in administration' in constitution no longer. Therefore, it is stated that to implement the principle of 'justice in representation' everything needed should be done. At the end of this study, various suggestions on how disorders of election system can be solved are presented.

Keywords: Election System, Parliamentarian, Justice in Representation, Party Candidate, Independent Candidate.

ⁱ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: metehan.dogan@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7378-0042

Giriş

Demokrasinin doğduğu Eski Yunan kent devletlerindeki yurttaşlar, kent yönetimi üzerindeki egemenlik haklarını kent meclislerinde aracısız bir şekilde doğrudan kullanırlardı. ‘Doğrudan demokrasi’ olarak tanımlanan bu yönetim, yaşanan nüfus artışlarıyla birlikte, tüm yurttaşların doğrudan katılabileceği bir meclis oluşturmak imkânsız hale geldiği için zaman içinde yerini, egemenliğin bizzat değil fakat yurttaşlarca seçilen temsilciler aracılığıyla kullanıldığı ve ‘temsili demokrasi’ olarak tanımlanan yönetim şekline bırakmıştır. Temsili demokrasilerde kullanılan temel araç seçimlerdir. Neredeyse bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de halk, egemenlik hakkını milletvekili genel seçimlerinde, kendisini temsil edecek olan vekil veya vekiller aracılığıyla kullanır. Ancak yıllar boyunca bu sistemin adilliği tartışma konusu olmuştur.

Adaletin özü hak yememek ve yenilmesine müsaade etmemektir. Bir ülkede yaşayan bireylerin her türlü hakları ancak tarafsız bir hukuki düzenlemeyle korunabilir. Türkiye’de de seçimlerle alakalı olarak Anayasanın 67. maddesinde “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak şekilde düzenlenir” ifadesi yer alır. “Temsilde adalet ilkesi, seçmen eğilimlerinin adil bir biçimde yasama meclislerine yansıtılmasını, yönetimde istikrar ilkesi ise istikrarlı hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırmayı amaçlar” (Tuncer, 2006, s. 2).

670

Türkiye’de mevcut seçim sisteminde, birtakım eksiklikler sebebiyle seçmenlerin seçme haklarını özgürce kullanabilmelerinin önünde engeller vardır. Bu engeller beraberinde meşruiyet sorununu da gündeme getirmektedir. Gürsel (2013, s.31) temsilde adaletsizliği tümüyle giderecek ideal bir sistem hedeflendiğinde meşruiyet sorununun da çözüleceğini ifade eder.

Demokratik ülkeler seçim sistemlerini belirli siyasal işlevleri yerine getirmesi için oluşturur ve gerektiğinde yeniden düzenler. Çok partili demokratik rejimlerde yasama organı seçimlerinin temel işlevlerinden birisi de seçime katılan siyasî partiler ve bağımsız adayların seçmenlerden aldıkları oy oranında parlâmentoda temsiline olanak sağlamaktır (Kurtbaş, 2016, s. 11). Milletvekili seçimlerinde sandalye dağılım oranı, alınan oy oranından yüksek olduğunda bu durumu aşkın temsil, düşük olduğunda ise eksik temsil olarak tanımlamak ve aşkın ya da eksik temsil oranlarının, temsilde adalet ilkesine öncelik veren sistemlerde düşük düzeyde, yönetimde istikrar ilkesini öne çıkaran sistemlerde ise yüksek düzeylerde gerçekleşeceğini ifade etmek mümkündür (Tuncer, 2006, s. 2).

Seçimlerde temsilde adaletsizliğin ne ölçüde gerçekleştiği rakamsal olarak da ifade edilebilir. Bir seçimde her partinin aldığı oy oranı ile elde ettiği sandalye oranı arasındaki farkın mutlak değerinin hesaplanması ve tüm partilerden elde edilen bu değerlerin toplanmasıyla elde edilen nihai değer, ilgili seçimdeki Temsilde Adaletsizlik Endeksi’ni (TAE) yansıtır ve bu değer sifıra yaklaştıkça temsilde adalet güçlenir, sıfırdan uzaklaştıkça temsilde adalet zayıflar (Göksel, Çınar & Yürük, 2018, s. 5).

Anckar (Anckar'dan aktaran Göksel vd, 2018, s. 5) seçim barajı, sandalye dağıtım mekanizması, seçim bölge sayısı ve her bölgeye tahsis edilecek milletvekili sayısının, temsilde adaletsizliğe neden olabilecek unsurlar olduğuna dikkat çekerken, Abdulkakimoğulları (2008, s. 14) ise bağımsız adayların seçmenlerin kararını etkileyip başarılı olabilmelerinde rol oynayan değişik etkenleri seçim sistemi, seçim çevreleri, adayların oylama için seçmene sunulmuş biçimleri ve seçmenin seçme hakkının kapsamı olarak sıralar. Bu iki tespit, temsilde adaletsizliğe yol açan etkenlerin, bağımsız adayların seçimlerdeki başarıları üzerinde de etkili olabileceğini gösterir.

Bağımsız adaylar, siyasi katılım düzeyini artırmak suretiyle, siyasette vatandaşların ilgilerini yenileyip seçimlerde ilgi ve temsilin kalitesine etki ederek demokrasinin yerleşmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Abdulkakimoğulları, 2008, s. 5). Kurtbaş (2016, s. 17) da bir politik sistemin ister partili ister bağımsız olsun ne kadar aday odaklı ise o kadar demokratik olduğunu ve bu sebeple ülkelerin, siyasal sistemlerini aday odaklı bir şekilde işletebilmek ve bağımsız adayların kendilerinden ekonomik ve örgütsel anlamda daha güçlü partilerle eşit ve adil koşullarda rekabet edebilmesini sağlamak için, hukuki ve yasal altyapılarını düzenlemeleri gerektiğini vurgular. Buradan da anlaşılacağı üzere temsilin kalitesi demokrasinin gereklerindedir ve buna katkı sağlayan bağımsız adayların seçimlerde aday olma ve seçilme haklarını kullanmalarını kısmi dahi olsa sekteye uğratan her türlü sebebin ortadan kaldırılması, demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi açısından elzemdir.

Türkiye'nin imzaladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) de ülkelerin seçim sistemlerini daha özgürlükçü hale getirmelerinin gerekliliğine vurgu yapar. AİHS'nin Ek 1. Protokolü'nün 3. maddesinde "Yüksek Sözleşmeciler Taraf, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler" (www.danistay.gov.tr) denilmektedir. Bu hüküm, seçme ve seçilme haklarını kullanırken tüm vatandaşlara eşit davranılmasını öngörmektedir.

Türkiye'de 16 Nisan 2017 tarihinde hükümet sistemiyle ilgili yapılan referandumun ardından, 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimle artık fiilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçildiğine göre, yasama seçimlerinin ilkelerinden olan yönetimde istikrar ilkesi artık milletvekili genel seçimleriyle alakalı değildir, çünkü artık yönetimi elinde bulunduracak hükümetin seçilememesi, güvenoyu alamaması veya yasama kararıyla düşürülmesi gibi yönetimde istikrarsızlığa yol açacak durumların vuku bulabilmesi söz konusu değildir. Artık sadece temsilde adalet ilkesi söz konusudur. Dolayısıyla yıllardır yönetimde istikrar uğruna geri plana atılan temsilde adalet unsurlarını, olması gerektiği gibi gerçekleştirmek demokratik devlet olmanın bir gereğidir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de milletvekili genel seçimlerinde bağımsız adaylar ve parti adayları arasındaki rekabetin adilliklerinin incelenmesidir. Bu çerçevede çalışmanın araştırma sorusu, Türkiye'de milletvekili genel seçimlerinde bağımsız adaylar ve parti

adayları arasındaki rekabeti herhangi bir taraf lehine veya aleyhine etkileyen faktörlerin neler olduğudur. Bu sorunun cevabı bize dolaylı olarak, seçmenlerin, seçilmek için rekabet eden adaylar arasında tercih yaparken hür iradelerini kullanmalarını engelleyen veyahut kısıtlayan sistem bozukluklarını ortaya koyar.

Bu doğrultuda beş bölüm olarak kurgulanan çalışmada, her bölümde rekabette adilliği bozan bir faktör incelenmektedir ve dengenin hangi taraf lehine veya aleyhine nasıl bozulduğu ifade edilmektedir. Çalışmanın kapsamı içine yalnızca milletvekili genel seçimleri girmektedir. Yerel seçimler, cumhurbaşkanlığı seçimleri ve referandumlar çalışmanın kapsamı dışındadır.

1. Siyasi Parti Kimliği ve Liste Usulü Adaylık

Türkiye’de genel seçimlerde bağımsız adaylık ve parti adaylığı şeklinde iki tür adaylık söz konusudur. Bağımsız adaylar seçime yalnızca özel kişilikleriyle girerler ve oy pusulasında sadece adları ve soyadları yazılıdır. Parti adayları ise seçime girerken yalnızca özel kişiliklerini değil, bağlı oldukları partiden dolayı kazandıkları siyasi parti kimliklerini de kullanırlar. Türkiye’de partilerin seçime girmesi liste usulü ile olur ve bu usulde seçmenler bir partiye oy verdiklerinde, o partinin listesindeki tüm parti adayları toplu halde birer oy kazanmış olur. Bağımsız adayların tek başına oy almasının yanında, parti adayları kolektif biçimde oy alırlar. Ayrıca partiden aday olan kişiler, özel kişiliklerindeki yetersizlikleri, bağlı bulunduğu parti kurumunun ve o partinin diğer adaylarının seçmenin zihninde sahip olduğu güçlü yer sayesinde gizleyebilirler. Adaylıkta şeffaflık gereği seçimlere her adayın yalnızca özel kişilikleriyle girmeleri gerektiği iddia edilebilir. Oysaki mevcut sistem bu hususta parti adaylarını bağımsız adaylara karşı yarışta daha avantajlı kılmaktadır.¹

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 2. maddesinde “Seçmen, oyunu tam bir serbestlikle kendisi kullanır” ifadesi yer alır. Seçmenin irade serbestisini bozan her türlü kural ve eylem bu kanuna aykırıdır. Seçmenin demokratik hakkı olan vekil tayin etme hususunda iradesini serbestçe ortaya koymasının önündeki en büyük engellerden biri de vekil adayları arasındaki farkların seçmen tarafından tam anlamıyla idrak edilememesine sebep olan, parti adaylarının siyasi parti kimlikleridir. Çünkü seçmen devletin yönetimine katılma hakkını seçtiği adaylar aracılığıyla kullanır ve son derece önemli olan bu yetkinin emanet edileceği kişinin gerçekten bu göreve layık olup olmadığına karar verirken, adayın özel kişiliğinde olduğundan daha farklı gözükmesine sebep olan siyasi parti kimliklerinden dolayı aday hakkında yanlış bir fikre kapılabilir. Bağımsız adaylar parti adayları gibi siyasi parti kimlikleriyle değil de yalnızca özel kişilikleriyle seçime girdikleri için, bir parti adayıyla bir bağımsız aday arasında tercih yapacak olan seçmen, parti adayının siyasi parti kimliğinin etkisinde kalıp, esasında özel kişilik itibarıyla kendisine daha yakın olan bağımsız adaydan

¹ Liste usulü seçimi daha da içinden çıkılmaz hale sokan sebeplerin en önemlilerinden biri de parti genel başkanlarının ya da partinin üst kademelerindeki yetkililerin seçimlerde kimlerin üst sıralardan aday olacağıyla ilgili kararları alırken rant endişesi taşımasıdır. Vekilliği kimin hak ettiğinden ziyade kimin parti genel başkanına veya partideki yetkililere daha yakın olduğu (eş, dost, akraba, iş ortağı vb.) ve onlara ne kadar rant sağladığı önem kazandığından dolayı aday listelerinde seçmene hitap etmeyen adayların varlıkları göze çarpmaktadır.

yana tercihini kullanmayıp, parti adayına oy verebilir. Seçmen tercihini yaparken onun yanlış fikirlere sahip olmasına sebep olabilecek olan siyasi parti kimlikleri, söz konusu kanundaki seçmenin oyunu serbestçe kullanması ilkesine engel oluşturabileceğinden dolayı, ilgili kanun maddesine aykırı bir durum oluşturduğu söylenebilir. Bütün adayların seçime yalnızca özel kişilikleriyle girdikleri bir sistemde, aslında seçmen tarafından tercih edilmeyecek olan bir adayın, siyasi parti kimliğiyle birlikte aday olunabilinen bir sistemde isminin önüne 'X partisi adayı' diye bir ifade yazılmak suretiyle seçime girdiğinde seçilmesi, meclisteki sandalye dağılımı hususunda gerçekten halkın vekilliğine layık kişi sayısını düşürdüğü için temsilde adaleti zayıflatabilir.

Seçmen, devletin yönetimine katılma yetkisini, bir parti kurumuna değil özel kişiler olan vekillere devreder. Çünkü bir vekil yasama görevini yalnızca milletvekilliği sıfatıyla şahsen icra eder, başka hangi sığata sahip olduğunun bir önemi yoktur. Dolayısıyla bir ülkedeki genel seçimlerde seçmenler tarafından vekil olarak yetkilendirilmeyen hiç kimsenin siyasi olarak bir kimlik kazanması meşru değildir. Adayların kendi kendilerine veyahut bağlı buldukları parti tarafından ne şekilde olursa olsun sıfatlandırılması ve özel kişiliğinden ayrı bir kimlikle halka tanıtılması, adaylıkta şeffaflığa ve seçimlere adayların eşit şartlarda girmesine aykırı olduğundan dolayı, seçmenin irade serbestisini ve temsilde adaleti zedeler, bu sebeple ilgili kanuna aykırı bir durum oluşturduğu söylenebilir.

Seçimlere siyasi partiler liste usulü ile girdiklerinde seçmen parti adaylarına değil, partinin kendisine oy vermektedir. Partinin aldığı oy oranı kaç vekil çıkarmaya yetiyorsa listesindeki ilk sıradan başlamak üzere aşağıya doğru bu sayı kadar aday vekil olmaya hak kazanır. Hâlbuki yasama görevi parti kurumuna değil milletvekilinin şahsına verilir ve millet vekâletini kime verdiğini bilmelidir, aksi takdirde millet iradesine dayanmayan bir kişi yasama faaliyetine katılmaya hak kazanmış olur. Seçmenlerin çoğu oy kullandıkları illerde parti listelerindeki ilk birkaç isim dışında kimseyi tanımamaktadır. Bazı seçmenler de listelerin alt sıralarında yer alan adaylara sempati duymaktadırlar ve üst sıralardakilere sıcak bakmamaktadırlar.

Bu sistemin seçmenleri nasıl bir çıkmaza sürüklediğini ve parti adaylarına nasıl bir avantaj sağladığı şu örnekle açıklanabilir: X şehri 10 milletvekili çıkarmaktadır. Seçime giren bir A partisinin bu şehirden gösterdiği 10 adaydan 7. sıradaki adaya çok büyük sempati besleyen ve bu şahsın çok bilgili, dürüst, liyakatli olduğunu düşünen bir seçmen bu adayın seçilip mecliste milletvekilliği yapmasını istemektedir. Bunun tek yolunun seçimde A partisine oy vermektan geçtiğini bilen seçmen, seçim günü sadece o 7. sıradaki adayın özel kişiliğine beslediği sempatiden dolayı A partisine oy verir. Seçim sonuçlandığında A partisi X şehrinde aldığı oy oranına göre 4 vekil çıkarmaya hak kazanmıştır, dolayısıyla A partisinin listesindeki ilk 4 sıradaki kişi milletvekili olur ve 7. sıradaki aday seçilememiş olur. Söz konusu seçmenin verdiği oydan dolayı belki hiç tanımadığı ya da tanısa bile liyakatli olduğunu düşünmediği kişiler vekillik hakkı kazanmıştır. Oysaki seçmen o ilk 4 kişi için A partisine oy vermemiştir ve bu seçmen A partisine oy vermemiş olsaydı, yani A partisinin oyu 1 azaldığında belki de artık 3 vekil çıkarabilir hale gelecekti ve 4. sıradaki aday milletvekili

olabilirken olamaz hale düşecekti. Mevcut sistemde, A partisinin listesindeki son 6 adaydan herhangi birinin vekil olabilmesi için A partisine oy veren seçmenin oyu ilk 4 sıradaki adayın işine yarar ve kendisinin seçilmesini istediği adayın seçilmesine yaramaz. Eğer her aday partilerden ve dolayısıyla siyasi parti kimliklerinden bağımsız şekilde ve liste usulü ile değil, tek başına özel kişiliğiyle seçime girseydi, belki de örnekteki 4. sıra adayı olan şahıs, seçmen tarafından beğenilmediği için yeterli oy alamayıp vekil olamayacaktı. Dolayısıyla mevcut seçim sisteminin, özel kişiliğiyle seçime giren bağımsız adaylara karşı siyasi parti kimliğiyle ve liste halinde seçime giren parti adaylarına avantaj sağladığı söylenebilir.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, siyasi parti kimliklerinin varlığı ve partilerin seçimlere liste usulü ile girmesi, genel seçimlerde bağımsız adaylarla parti adayları arasındaki rekabette parti adayı lehine avantaj sağlayıp, seçmenin irade serbestisini bozarak temsilde adaletin aleyhine bir durum ortaya çıkardığından dolayı 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na aykırı olduğu söylenebilir. Bu gayrihukuki durumun gerekli yasama işlemiyle ortadan kaldırılması gerektiği savunulabilir.

2. Maddi İmtiyazlar

Seçimlerde, taraflar arasındaki rekabetin kazanılması için kullanılacak her türlü araç-gereç ve insan kaynağına ulaşmakta kullanılacak maddi imkânların eşitsizliği, rekabetin seyirini imkânı bol olan taraf lehine değiştirir. Her adayın kendi öz sermayesinin farklı miktarlarda olması doğaldır. Ancak rekabet eden taraflardan bazılarının sağlanan maddi imtiyazların diğerlerine sağlanmaması rekabetin adilliğini sunî şekilde bozar. Anayasa'da ve birtakım kanunlarda siyasi parti adaylarına yasal güvenceyle bazı maddi imtiyazlar sağlanmıştır. Söz konusu imtiyazlardan bağımsız adaylar mahrum olduğundan dolayı mevcut seçim sisteminde adil rekabette söz edilemez. Kanunlar yapılırken çeşitli gerekçeler belirtilmiş ve bunlara karşı Anayasa Mahkemesi'ne iptal taleplerinde bulunulduğunda, Mahkeme tarafından iptal talepleri reddedilirken kanunun Anayasa'ya neden uygun olduğunu açıklamak için çeşitli dayanaklar öne sürülmüştür. Bu gerekçe ve dayanakların meşru olmadığına dair farklı bazı Anayasa Mahkemesi kararlarında ve doktrinlerde çeşitli deliller vardır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önce partilere sunulan maddi imtiyazların tarihçesine bakılmalıdır.

Maddi imtiyazların en büyük kısmını hazine yardımları oluşturur. 1960'lardan önce hiçbir ülkede devlet hazinesinden siyasi partilere para yardımı yapılması gündeme gelmemiştir. Türkiye'de de 1924 Anayasası'nda devletin siyasi partilere yardımıyla ilgili bir madde yoktur. O dönemde siyasi partiler üye aidatları ve yapılan bağışlarla ayakta kalmaktaydı. "Bu dönemde, siyasal partilere devletin yardım etmesi düşüncesine rastlanmamasının temelinde, siyasal partilerin derneklerle aynı hukukî statüde görülmesi ve onların faaliyetlerinin kamu hizmeti sayılmamasına yönelik anlayıştan kaynaklandığı söylenebilir" (Aydın, 2005, s.246).

1961 Anayasası'nda hazineden siyasi partilere yardımla ilgili bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Türkiye'de bu husus ilk kez 16.07.1965 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan

648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 74. Maddesinde düzenlenmiş ve önceki genel seçimde geçerli oyların ülke genelinde en az %5'ini alan siyasi partilere, her sene hazineden aldıkları oy oranına göre yardım yapılacağı ifade edilmiştir.

1965-1970 yılları arasında hazineden para yardımı alınması, kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaları sona erdirmek ve konuyu hukuki dayanağa oturtmak için çıkarılan 1219 sayılı kanun 16.02.1970 tarihinde yayınlanmıştır. Fakat bu kanunun da Anayasa'ya aykırı olduğu düşünülmüş ve 11.03.1970 tarihinde Birlik Partisi tarafından Anayasa Mahkemesi'nden iptali istenmiştir². Anayasa Mahkemesi 09.07.1971 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 02.02.1971 Tarih ve 1970/12 Esas ve 1971/13 Karar sayılı kararında *"Anayasa'nın 61. maddesine dayanılarak kanunlarla konulmuş malî yükümlerden elde edilen paraların ancak kamu giderlerinin karşılanması yolunda kullanılması düşünülebilir. Böyle olduğuna göre sorunun çözülebilmesi için siyasî partilere Devletçe ödenecek yardım paralarının kamu giderleri arasında yer alıp alamayacağına araştırılması zorunludur. Bu zorunluk önce ve özellikle siyasî partilerin ve gördükleri işlerin niteliği üzerinde durulmasını gerekli kılar. Çünkü siyasî partilerin kamu hizmeti gören birer kamu kurumu olduğu, hiç değilse kamu yararına çalıştıkları saptanıp kabul edilmedikçe bunlara Devletçe yardımda bulunulabilmesi düşünülemez."* ifadesine yer vermiştir. Açıklamanın devamında Anayasa'nın 56. maddesinde güvence altına alınan siyasi partilerin serbestçe kurulması ve faaliyette bulunması hususunun, siyasi partilerin devletten doğrudan veya dolaylı olarak gelebilecek etkilerden uzak tutulması zorunluluğunu ortaya koyduğuna değinilmiştir. Ayrıca partilerin çalışmalarını kendi üyelerinden elde ettiği maddiyatla sürdüremediğinde zengin kişi ve kurumların etkisi altında kalabileceği yolunda söylenebileceklerin, söz konusu yardım yapıldığında da söylenebileceği ve bu yardımların partilerin başka kaynaklardan yardım almasını engellemeyeceği belirtilmiştir. Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi siyasi partilere devletçe yardım yapılmasını ilke bakımından Anayasa'ya aykırı bulduğundan dolayı söz konusu düzenlemenin iptaline karar vermiştir. Söz konusu Anayasa Mahkemesi kararının son kısımlarında yer alan *"Adları siyasî parti olmakla birlikte devlet yardımıyla ayakta durabilen, böylece yurttaş ilgisinden ve desteğinden yoksun olduklarını açığa vuran sunî kuruluşlar Anayasa'nın öngördüğü nitelikteki demokratik siyasî partiler olarak benimsenemeyeceği gibi devlet yardımı ile siyasî parti kavramını birbiriyle bağdaştırmanın yolu da yoktur."* ifadesi ise makalenin maddi imtiyazlar kısmındaki savların ana dayanaklarından biri olacaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin 1219 sayılı kanunu iptalinden sonra, anayasa yargısı engelini aşmak için, Anayasa'nın 56. Maddesinde değişiklik yapan ve siyasi partilere hazineden

² Dava gerekçesinde ayrıca partilere yapılan yardımın harcanması bakımından bir sınırlama getirilmediği ve yardımın yalnızca kamu yararına olan faaliyetlerde kullanılabilmesi gerektiği, aksi takdirde Anayasa'ya aykırı olacağına değinilmiştir.

yardım yapılmasını öngören 1421 sayılı Kanun 02.07.1971 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.³

1982 Anayasası ilk yayınlandığında, siyasi partilerin hazineden yardım alması hususundan bahsedilmemiştir, fakat bunu yasaklayıcı bir madde de konulmamıştır. 22.04.1983 tarihinde kabul edilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nda da bu hususla ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. Anayasa Komisyonu’nun Siyasi Partiler Kanunu ile ilgili raporunda, 1219 sayılı Kanun’un iptal kararının metnindeki ‘siyasi partilerin kamu yararına hizmet eden kurumlar olarak nitelendirilemeyeceği’ hususu tekrarlanmış ve ardından şu ifade eklenmiştir: “Anayasanın siyasî partileri demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları sayması, muhalefette olanların iktidara karşı güvence altına alınması lüzumuna işarettir. Sosyal devletin vazgeçilmez unsurlarından olan sendikalara devlet nasıl yardım etmek zorunda değilse, demokratik rejimin vazgeçilmez unsurlarından olan siyasî partilere de aynı şekilde yardım etmek zorunda değildir.” (Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 14 (333), s. 32-33.). Ayrıca devletten yardım alsalar bile siyasi partilerin başka yollardan gelir elde etmelerinin söz konusu olabileceğine değinilip, Anayasa’da hazine yardımıyla ilgili bir düzenlemenin yapılmadığı belirtilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Anayasa Komisyonu, 1219 sayılı Kanun iptal edilirken sunulan gerekçelere bağlı kalarak, içtihadı süreklilik kazandırmayı tercih etmiştir.

1982 Anayasası döneminde devletin siyasi partilere yardım yapması hususu ilk kez, 27.06.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanun ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nda yapılan değişiklikle uygulamaya konulmuştur. Yardımları Anayasa yargısına karşı koruma altına almak ve süreklilik kazandırmak amacıyla, 23.07.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun ile Anayasa’nın 68. Maddesi’nde değişiklik yapılarak siyasi partilere devlet yardımı konusu Anayasa’ya eklenmiştir.

Seçim Barajını yalnızca iki partinin geçebildiği 2002 yılı seçimlerinden sonra meclisteki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iş birliğiyle Siyasi Partiler Kanunu’nda 29.04.2005 tarih ve 5341 sayılı Kanunla değişiklik yapılmış ve kanundaki geçici 16. madde yürürlükten kaldırılarak devletin siyasi partilere yardımının kapsamı, partilerin yardım yapılmaya hak kazanma ölçütü yükseltılarak daraltılmıştır (R.G., sayı: 25808).

Hatipoğlu (2009, s. 241) devletin siyasi partilere yardım uygulamasının 1960’lardan günümüze kadar olan geçmişine bakıldığında, iktidarların elinde bu konunun bir politik koz olarak işlev gördüğünü, meselenin kamu yararının tesisinden uzaklaşarak, mecliste güçlü olanlarca kamusal kaynakları kendi yararlarına kullanmaya dönüştürüldüğünü ve siyasallaştırıldığını ifade etmektedir. Özellikle 1980 sonrasında “çoğunluk partisinin siyasal hesapları ve muhalefeti parçalama niyeti, hazine yardımı koşullarının sürekli değiştirilmesine yol açmıştır.” (Tanör, 1994, s. 131).

³ O günden bugüne kadar, halkın sorunlarını ilgilendiren konularda birçok değişiklik teklifi görüşülürken birbirleriyle sözlü ve fiziksel olarak kavga edecek hale gelen milletvekillerinin, mesele kendi partilerine para yardımı olduğunda kısa sürede nasıl uzlaşabildikleri de seçmenin kafasını karıştıran bir başka sorudur.

“Bir demokratik prensip olarak, devletin partiler arasındaki rekabet ortamında eşit davranması gerekir.” (Hatipoğlu, 2009, s. 246). “Siyasal partiler arasındaki rekabete, devletin bazı partiler lehine yardımda bulunarak müdahale etmesi, yani eşit davranması gereken bir alanda aktif bir rol üstlenmesi, rekabette eşitlik ilkesini zedeler. Sadece belli partilere yardım yapılması, seçime giren diğer partilerin iktidara gelmesi önünde önemli bir engel teşkil eder. Ülkemizde, SPK’da öngörülen şartları taşıyan siyasi partilere yardım yapılmaktadır. Bu durumun, siyasi partiler arasında, iktidara gelme bakımından olması gereken şans eşitliği prensibini zedeleyici bir yönü de bulunmaktadır.” (Aydın, 2005, s. 241).

Hatipoğlu (2009, s. 246) bu gerekçelerin haklılık payının olduğunu belirtip, ‘devlet’ kavramından ziyade ‘iktidar partisi’ veya ‘yasama çoğunluğu’ kavramlarının kullanılmasının daha yerinde olacağını ifade etmektedir. Çünkü ona göre, söz konusu yardımlara karar veren ve ölçütlerini belirleyen güç, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini kapsayan ‘devlet’ değil, yargının olumsuz yönde görüş bildirmesine rağmen gerekirse Anayasayı değiştirmek suretiyle hazine yardımını yasallaştıran ‘yasama çoğunluğu’dur.

Bunca tartışmaya sebep olan yasal değişikliklerin sebebi ise konuya yaklaşımdaki değişimdir. 1960’lardan önce siyasi partiler kamusal kurumlar olarak değerlendirilmemekteydi. Bu yaklaşımdan dolayı kamudan toplanan vergilerin kamu hizmeti için harcanması ilkesi gereğince, kamu hizmeti yapan kuruluş sınıfına dâhil görülmeyen siyasi partilere hazineden yardım yapılması gündemde değildi. İlerleyen yıllarda siyasi partilerin “yarı-kamusal kuruluşlar oldukları ve yaptıkları işin kamu yararına olduğu” (Hatipoğlu, 2009, s. 241) yönünde yeni bir yaklaşım ortaya çıkmaya başladı. Kamu yararına iş yaptıkları düşüncesiyle siyasi partilere devlet hazinesinden yardım yapılması gerektiği yönündeki fikirler giderek güçlenerek yasal düzenlemeler haline gelmiştir.

Halk nezdinde tartışmalara yol açan görüşlerden biri de partilere hazine yardımının ahlaki yönüyle ilgilidir. Vatandaşlardan toplanan vergi gelirlerinden, onların desteklemedikleri fikirler doğrultusunda faaliyet gösteren siyasi partilere para aktarılması, eleştirilere sebebiyet vermektedir. Gürbüz (2006, s. 193) de bu konuyla ilgili olarak Anayasa’nın ‘Vergi Ödevi’ başlıklı 73. maddesinden bahsederek, “Anayasamızın bu maddesine dayanılarak kanunlarla konulmuş mali yükümlerden elde edilen paralardan bir bölümü ile siyasi partilere yardım edilebilmesinin olanağı ve Anayasal desteği olmamalıdır” düşüncesini savunmaktadır.

Yasama organının siyasi partilere para yardımı yapması konusu başka ülkelerde de tartışmalara yol açmış, ancak sonuç yasamadaki çoğunluğun kararıyla, partiler lehine olacak biçimde çözümlenmiştir. Bu bağlamda siyasi partilere devlet yardımı hususuna halk tarafından karşı çıkılmasına bir örnek de İtalya’da 1993 yılında yapılan referandumdur. Bu referandumda halk, partilere devlet tarafından yardım yapılmasına muhalif oy kullanmış ve neticede uygulama yürürlükten kaldırılmıştır. Buna karşılık politikacılar ise 1997’de bir kanunla birlikte, hazineden partilere yardım uygulamasını tekrar yürürlüğe koymuşlardır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, halk kendinden toplanan vergi gelirlerinden siyasi

partilere kaynak aktarılması fikrine sıcak bakmamaktadır. Bir kişi partilere maddi yardımda bulunmak istediğinde bağış yolu zaten açık bulunmaktadır. Fakat devletin halktan kamu hizmetlerini finanse etmek gerekçesiyle aldığı parayı, her seçmenin farklı siyasi görüşleri olabileceği düşünüldüğünde, onların benimsemedikleri partilerin kasasına koymasına halk nezdinde huzursuzluğa yol açabilir.

Aydın (2005, s. 240) hazine yardımının öngörüldüğü ülkelerin bazılarında genel ve sürekli yardımların siyasal faaliyet özgürlüğünü bozabileceğinden endişe edildiğinden dolayı bu yardımların seçim giderleriyle sınırlandırıldığından bahsetmektedir. Söz konusu sınırlamaların bu endişeye dayandığını ifade ederek, siyasi partilerin özgürlüklerine çok önem verildiğini belirttiği Hollanda'da dahi siyasal faaliyetlerin, devletçe finansmanına karşı çıkıldığına dikkat çekmektedir.

Federal Alman Mahkemesi verdiği bir kararda 'siyasi partilerin devlet eliyle finansmanı üstüne' başlıklı kısmında "Anayasa koyucusu özgür ve demokratik bir düzeni kurmakla yurttaşların irade ve düşüncelerini özgür ve açık olarak kurma sürecini de öngörmüş olmaktadır. Partilerin tüm siyasal eylemlerinin devlet eliyle finansmanı Anayasa'nın bu anlayışı ile bağdaştırılmaz... Bir demokraside iradenin kurulması, devlet organlarından yurttaşlara (yukarıdan aşağıya) doğru değil de yurttaşlardan devlet organlarına (aşağıdan yukarıya) doğru gerçekleştirilmelidir... Devlet organlarının yurttaşların irade ve düşünce kurma sürecine dokunmamaları, bu sürecin devlet üstünde kalması gerekir... Partilerin, tüm siyasal eylemleri için devlet tarafından yıllık ve aylık ödemelerle desteklenmeleri, gerçi partileri devlet organlarına tabi kılmaz ama onlarla kucaklaştırır, onlara düşümler... Böyle bir finansmanla, devlet organları, yurttaşların irade ve düşünce kurma sürecine Anayasaya uygun düşmeyen bir etkide bulunmuş olurlar." (Serozan, 2011, s. 245) ifadelerini kullanarak siyasi partilere devlet hazinesinden yardım uygulamasının sakıncaları olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de siyasi partilere yardımın gerekçesi olarak, onları güçlü sermaye çevrelerinden koruyarak bağımsız hareket edebilmelerini sağlamak olduğu ileri sürülmektedir. Hatipoğlu (2009, s. 244) günümüzde hazine yardımı uygulamasının varoluş gerekçesinin zıddına dönüşerek, siyasi partilerin arasında haksız rekabete sebep olan bir uygulama halini aldığını ifade etmektedir ve söz konusu yardıma bir kez hak kazanan partilerin, siyasetin giderek görselleştiği ve paranın siyasette başarı açısından tarihte görülmemiş derecede önemli hale geldiği bir dönemde, devletin kaynaklarını denetleme imkânıyla, siyasette rekabetin ortadan kalkmasına sebep olabilecek kararlar almakta olduklarını ileri sürmektedir. Gençkaya (2002, s. 3) partiler sisteminin "kartelleşmesi"nin, partiler arasında önemli bir adaletsizliğe yol açmakta olduğunu ve "kartelleşmiş" partilerin siyaset alanını denetlemekte olduğunu ifade eder. Hatipoğlu (2009, s. 244-245) bu sebeplerle devletin partilere yardımının hukuki gerekçesi sayılan 'siyasi partiler arasındaki rekabetin güvence altına alınması amacı'nın ortadan kalktığını ve yardım alan partiyle, almayan arasındaki uçurumun giderek büyüdüğünü belirterek, bu uçurumun meydana gelmesinde devletten alınan yardımların partilerin hayatta kalabilmeleri ve temel ihtiyaçlarını

karşılatabilmeleri için gereken miktarın çok üstünde bir meblağa ulaşmış olmasının önemli rol oynadığını ifade eder.

Hatipoğlu (2009, s. 248) Türkiye'deki hazine yardımı uygulamasının, siyasetteki görselleşmeden kaynaklanan sosyolojik zeminle birleşerek, siyasi partiler mecrasında 'ekonomik oligopol' oluşmasına sebep olarak rekabet ortamını tümüyle antidemokratik hale getirdiğini belirterek, Türkiye'deki partilere hazine yardımının meşruluğunu sorgulamaktadır.

Gençkaya (2002, s. 9) mevzuatta partilere hazine yardımı için belli oy oranına erişebilme şartı getirilerek büyük partilerin kayırılmasının, yeni partilerin siyasal alanda faaliyette bulunmaya başlamasını zorlaştırdığını, yardımdan mahrum partileri etkisiz kılabileceğini ve onları büyük siyasi partilere katılmaya zorlayabileceğine veya marjinalleşmelerine sebep olabileceğine değinir.

Hazine yardımının eleştirilen bir diğer boyutu miktar olarak belirsiz olmasıdır. Partilere yapılacak yardımın niceliği 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda Ek Madde 1'de "...o yılki genel bütçe gelirleri '(B) Cetveli' toplamının beş binde ikisi oranında ödenek..." (R.G., sayı: 18027) ifadesiyle belirlenmiştir. Bu ifade, yardımın toplam miktarının her yıl artmasının önünü açmaktadır. Yardıma hak kazanma şartlarının da zorluğu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu kanun maddesiyle yüzlerce milyon lirayla ifade edilen çok yüksek meblağlardan sadece birkaç partinin yararlandığı söylenebilir.

Ayrıca hazine yardımlarının güçsüz partileri siyasette bazı pazarlıklara sevk ettiği görülmüştür. Siyasi Partiler Kanunu'nun Geçici 16. Maddesi henüz yürürlükteyken, mecliste 3 vekile sahip olmak, gerekli teşkilatlanmanın da tamamlanmış olması şartıyla bir partinin hazine yardımı almaya hak kazanması için yetiyordu. Seçim döneminde partisinden tekrar aday olmak isteyip de adaylığı kabul edilmeyen veya istediği seçim çevresinden aday gösterilmeyen milletvekilleri, meclise girememiş olan küçük siyasi partilere geçebiliyorlardı. Bu geçişlerdeki amacın, devletten yardım almaya hak kazanamamış partilerin seçim harcamalarının finansmanı için hazineden para alabilmeleri olduğunu belirten Aydın (2005, s.261), bu yöntemin halk tarafından hoş karşılanmadığını ve hazineden para yardımı almak için girilen bu olağanüstü gayretin, seçmenlerin siyasetçilere güvenini zayıflattığını ifade etmektedir.

Devletten alınan yardımların siyasi partilerin gelirlerinin en büyük kısmını oluşturması, partilerin toplumdaki ve kendi tabanından gelen taleplere karşı duyarsızlaşmasına sebep olabilmektedir. Partinin kendisine üye olan, sempati besleyen, oy veren kişilere karşı yabancılaşması süreci halk tarafından fark edilmekte ve tepkilere neden olmaktadır. Bunun en belirgin örneklerinden biri, İtalya'da 1993 yılında yapılan referandumla partilere devlet yardımının dayanağı olan kanunun kaldırılmasıdır. Siyasi partilerin siyasete girdikleri dönemde savundukları çözümlerden ve fikirlerden kopmasını engellemek için onların varlıklarının halk tarafından desteklenmelerine bağlanması gerektiği söylenebilir. Ekonomik açıdan halkın desteğine muhtaç olan partiler onların taleplerine yalnızca seçim

dönemlerinde değil, her zaman duyarlı olmak zorunda kalırlar. Çünkü yaptıkları faaliyetlerin halk tarafından beğenildiğinde partilerine bağış yapılacağını, halkın hoşnut olmayacağı bir faaliyette bulduklarında ise bağışların azalacağını bilen parti yöneticileri ve milletvekilleri, halkın tepkisine rağmen bir faaliyette bulunmaktan kaçınır ve onların talepleri doğrultusunda çalışmalarını yürütürler.

Devlet yardımlarının seçmenlere de verdiği zararlar vardır. Seçmen, siyasi hedeflerinin gerçekleşebilmesi için, devleti o hedefe yöneltecek vekilleri desteklemesi gerektiğini bilmelidir. Fedakârlık yapmadan karşılık beklemenin yanlış olduğunu bilmelidir. Oysaki partilerin hazine yardımı alarak, bağışlara gerek kalmadan ayakta kalabileceği mevcut sistemin seçmenleri siyasette aktif ve duyarlı olmaktan ziyade rehavete sürüklediği söylenebilir.

Siyasi Partiler Kanunu'nun 61. Maddesinde partilerin gelirleri şu şekilde sayılmıştır:

- a) Parti üyelerinden alınacak giriş aidatı ile üyelik aidatı
- b) Partili milletvekillerinden alınacak milletvekilliği aidatı
- c) Milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği aday adaylarından alınacak özel aidat
- d) Parti bayrağı, flaması, rozeti ve benzeri rumuzların satışından sağlanacak gelirler
- e) Parti yayınlarının satış bedelleri
- f) Üye kimlik kartlarının ve parti defter, makbuz ve kâğıtlarının sağlanması karşılığında alınacak paralar
- g) Partice tertiplenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden sağlanacak gelirler
- h) Parti mal varlığından elde edilecek gelirler
- i) Bağışlar.
- j) Devletçe yapılan yardımlar."

Bu maddenin devamında (h) bendinde yazılı parti mal varlığından elde edilen gelirler hariç olmak üzere, diğer bentlerde yazılı kaynaklardan elde edilen gelirlerden hiçbir surette vergi, resim ve harç alınamayacağı belirtilir. Bu ifade (d), (e), (f) ve (g) bentlerinde yazılı gelirlerden vergi alınmasını önlediği için, satış veya organizasyon gibi faaliyetlerden geçimini sağlayan tüccar kişilerin vergilerden muaf şekilde gelir elde etmek için paravan partiler kurmasına yol açabileceği söylenebilir.

Parti gelirlerindeki diğer bir sakıncalı husus ise 23.07.1995 tarihinde Anayasa'da değişiklikleri içeren 4121 sayılı kanun ile ortaya çıkmıştır. Bu kanunla siyasi partilerin vakıf, dernek ve kooperatiflerden yardım almasını yasaklayan Anayasa'nın 69. Maddesinin 2. fıkrasındaki hüküm kaldırılmıştır. Bu düzenlemenin hem partilere dolaylı yoldan para aktarmak için paravan vakıflar kurulmasına yol açabileceğinden hem de yabancı kaynakların önce Türkiye'deki yerli bir vakfa bağış adı altında para yollayarak ve ardından bu parayı o

vakıf üzerinden bir partiye aktararak Türkiye'nin iç siyasetine müdahil olabilmesine sebebiyet verebileceğinden dolayı, hem yolsuzluklara hem de milletin iradesinin dış mihraklarca manipüle edilerek 'millet egemenliği'ne zarar verilmesine sebep olması ihtimali göz önünde bulundurularak, serbest bırakılan bu hususun tekrar yasaklanması gerektiği iddia edilebilir.

Siyasi partilerin hazineden yardım almasının gerekli olduğunu ifade edenlerin savlarından biri de partilerin büyük harcamalar yapmalarının gerekliliği ve devlet yardımı olmadan kendi öz kaynaklarıyla ve bağışlarla giderlerini karşılayamayacağıdır. Partiler bu kadar yüksek meblağlardaki harcamalarının büyük bir kısmını da seçime girebilmek için gerekli olan teşkilatlanmayı sağlayabilmek amacıyla yaparlar. Siyasi Partiler Kanunu'nun 36. Maddesinde bu husus "Siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunması şarttır. Bir ilde teşkilatlanma, merkez ilçesi dâhil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurmayı gerektirir." şeklinde ifade edilir. Bu kanun maddesi partileri oldukça fazla sayıda yerde teşkilat kurmaya zorlamaktadır ve bunu başarmanın çok ciddi miktarda para gerektirdiği açıktır. Günümüzde sahip olunan teknik imkânlarla ülkenin en uzak yerindeki insana bile TV, internet vb. kaynaklardan canlı olarak ulaşabilmenin son derece kolaylaştığı bilinmektedir. Bu durumda seçmene ulaşmak için onların buldukları şehirlerde yerel teşkilatlar kurulması zorunluluğu kalmamıştır. Nitekim seçmenler de partilerin merkez teşkilatlarına kolayca ulaşabilecekleri teknolojik imkânlarla sahiptirler. Dolayısıyla artık siyasette seçmen-vekil bağının sağlıklı şekilde işlev görebilmesi açısından bir zorunluluğu kalmadığı söylenebilecek olan söz konusu kanun maddesinde ifade edilen şartların hafifletilmesi gerektiği ileri sürülebilir. Böyle bir düzenlemenin partilerin giderlerinde oldukça yüksek oranda bir azalma sağlayacağı ve onların ayakta kalabilmeleri için hazineden yardım almaları gerekliliğini ortadan kaldıracabileceği iddia edilebilir.

Seçime girebilme şartları kişisel düzeyde parti adayından ziyade bağımsız adayı zorlar. Parti adayının seçime girebilmesi için sadece parti yöneticilerince onaylanması yeterliyken, bağımsız adayın para ödemesi gerekir. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 21. maddesinde bağımsız adayın başvurusunu yapmadan önce ilgili mal sandığına, en yüksek derecedeki devlet memuruna mali haklar kapsamında yapılan her türlü ödemenin bir aylık brüt tutarını emaneten yatırması şart koşulur. Aynı kanunun 41. maddesinde seçim sonucunda bağımsız adayın seçilememesi durumunda, emanet alınan paranın hazineye gelir yazılacağı belirtilmiştir. Bu düzenlemenin rekabette adilliği bozduğu söylenebilir. Adayların başvuru sürecinde belirli sayıda seçmenden adaylığı için imza toplayabilmesi halinde söz konusu ödemeyi yapmasına gerek kalmayacağı şekilde bu hususun düzenlenmesinin, adaylar arası rekabeti daha adil bir zemine oturtacağı savunulabilir.

Bağımsız adaylarla rekabette parti adaylarına avantaj sağlayan, hazineden para yardımı almak dışında bir takım başka maddi imtiyazlar daha vardır. 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 52. maddesinde seçime katılan

partilere ilk gün 10 ve son gün 10 dakikayı geçmemek üzere, mecliste grubu bulunan siyasi partilerin her birine ilaveten 10'ar dakika, iktidar partisine veya iktidar partilerinden büyük olanına 20 dakikalık, iktidar partilerinden diğerlerine 15'er dakikalık ilave, ana muhalefet partisine ilaveten 10 dakikalık propaganda hakkı verileceği belirtilir. Aynı kanunun 56. maddesinde partilerin istediklerinde ilçe seçim kurulunun düzenleyeceği programa göre belediye hoparlörlerinden faydalanabileceği belirtilir. Aynı kanunun 186. maddesinde, partilerin propaganda işlerinde ihtiyacı olan kâğıtları devletin veya devlet sermayesi iştiraki olan fabrikalardan temin etmek istediğinde, bedelini ödemeleri koşuluyla Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) partilerden gelen bu isteği yerine getireceği ve YSK'nın bu hususta resmi makamlardan ve fabrikalardan taleplerinin süratle ve her şeye tercihi olarak yerine getirileceği belirtilir. Bağımsız adaylarsa bu hakların hiçbirinden faydalanamamaktadır. Söz konusu maddi imtiyazların da rekabette adilliği bozduğu söylenebilir.

Mevcut düzendeki siyasi partilerin mali denetimi de, hakkıyla yapıp yapılmadığı tartışılan bir başka konudur. Uzun (2011, s. 252) partilerin mali olarak denetlenmesinin Anayasa Mahkemesi'nce yürütülmesinin devamının ve bu denetimlerin daha etkin olması için tedbirler alınmasının gerekliliğini vurgular. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin partileri mali açıdan denetleyişinde görülen en önemli eksikliklerin; partilerin yalnızca genel merkezine ait hesaplar incelenirken taşra teşkilatına ait hesapların incelemeye gerek görülmeden kanuna uygunluğunun onaylanması, partilerin aynı muhasebe yöntemlerini kullanmadığından dolayı hesaplarının incelenmesindeki teknik sorunlar ve Anayasa Mahkemesi'nin bütün partilerin merkez ve taşra teşkilatlarını denetlemeye yetecek kadar uzman personelinin bulunmaması olduğunu iddia eder.

Siyasal alandaki harcamaların denetlenmesi hususunun Türkiye'de sıkı şekilde yapılamadığı düşünülmektedir. Durumun böyle olmasında yasama yetkisini kullanan kişilerin çoğunluğunun partili vekillerden oluşması ve bu vekillerin kendilerini sınırlayarak bağımsız adaylarla eşit şartlara gerilemekten endişe duyduklarından dolayı denetimlerin doğru ve sıkı şekilde yapılmasını sağlayacak gerekli yasal düzenlemeleri yapmaktan çekindikleri iddia edilebilir.

Hatipoğlu (2009, s. 241) Anayasa Mahkemesi'nin partilere hazineden yardım konusunun Anayasa'ya uygunluğunu ifade eden kararının ardından konunun hukuk düzleminde kapanmış olduğunu, fakat söz konusu uygulamanın sebep olduğu sonuçlar bakımından özellikle toplum nezdinde tartışmaya açık olduğunu ifade eder. Yardımla alakalı çıkarılan kanunların geçmişte Anayasa'ya aykırılık nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilebildiği düşünüldüğünde, mesele günümüzde halk nezdinde tartışılmaya devam edilirken, hukuki konuların yeni geliştirilen doktrinler eşliğinde tekrar yapılandırılması gerekliliği de göz önünde bulundurularak, konunun hukuki olarak yeniden değerlendirilmesi ve düzenlenmesi gerektiği söylenebilir.

3. Seçim Barajı

Genel seçimlerle alakalı Türkiye’de tartışmalı bir diğer konu da seçimlerde uygulanan baraj kuralıdır. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 33. maddesinde “Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların %10’unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar” ifadesi yer almaktadır. Bu kanun maddesi genel seçimlerde %10 oy oranına ulaşamayan partilerin ve onlara oy veren seçmenlerin görüşlerinin mecliste temsil edilmesini engellemekte ve bu sebeple eleştirilmektedir.

Bu düzenlemenin yapılmasının birtakım gerekçeleri vardır. Türkiye’de genel seçimlerde, alınan oy oranında temsil hakkının kazanılması anlamına gelen nispi temsil sistemi uygulanır. Sabuncu (2006, s. 193) bu sistemde baraj uygulamasının yönetimde istikrar ilkesiyle bağlantılı amaçlarından bazılarının; parlamentoda bir tek parti çoğunluğu sağlamak, parlamentodaki parti sayısını sınırlayarak parçalanmış parlamento yapısını önlemek, kurulan ve seçime giren parti sayısını en aza indirmek, seçmenlerin oylarının ziyan olmaması için oylarını büyük partilerde ve tercihen iki büyük partide toplamak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Gürsel (2013, s. 1) 12 Eylül Darbesi’nin Türkiye’ye verdiği zararlardan bahsederken, halen uygulanan seçim sistemini de sayarak, askeri yönetimin Türk halkını ideolojik açıdan dar bir kalıba koymak için siyasi partiler yasasını aşırı yasakçı bir şekilde dayattığını ve nispi seçim sistemine barajı dâhil ederek, siyasal alanı iki partili olacak şekilde tasarlamak istediğini belirtir.

Baraj konusu, gayrihukuki olduğu düşünüldüğünden dolayı çeşitli davalara konu olmuştur. 27.10.1995 tarihli 4125 Sayılı Kanun ile Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanunu’nda değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliğin Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla Bülent Ecevit, Mümtaz Soysal ve 91 milletvekili tarafından dava açılmıştır (AYM’nin 18.11.1995 Tarih ve 1995/54 Esas, 1995/59 Karar sayılı kararı). Seçim çevresi barajının ve genel barajın anayasaya aykırı olduğu gerekçe gösterilip, yasanın tümünün yürürlüğünün durdurulması ve %10’luk genel barajın da iptali istenmiştir. İptal isteğinin dayandığı gerekçelerden bazıları şu şekilde ifade edilmiştir:

- “Gerek ‘eşit oy’ ilkesini, gerekse bunu gerçekleştirme aracı olan temsilde adalet ilkesini korumanın yüksek yurt içi barajlarla bağdaşabileceği savı, ‘hukuksal’ değil, ‘siyasal’ bir savdır. Aşırı yüksek baraj, ‘temsilde adalet’ ilkesini tümüyle ortadan kaldırmaktadır.
- Bu nedenle ‘yönetimde istikrar’ ilkesini, istikrarlı yönetimi mümkün kılacak adaletli bir temsil anlamında değil de ‘salt çoğunluğun sağlanması’ anlamıyla kabul etmek, demokrasinin temel ilkelerinden olan azınlığın kendini ifade edebilme ve bunu başta yasama organı olmak üzere her düzeye yansıtılma ve demokratik yollardan çoğunluğa gelebilme hakkını sınırlamak anlamına gelir.

- Yüzde onluk barajın, TBMM’de temsil edilen siyasal partilerin azalması sonucunu vereceği, ancak Anayasamız çok partili demokratik yaşamı seçtiğine, siyasal partileri de ‘demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları’ olarak kabul ettiğine, siyasal partilerin varlık nedeni de iktidar ve bunun ilk adımı da TBMM’de temsil edilmek olduğuna göre, bunu olanaksız hale getiren düzenlemeler;
- Anayasa’nın 2. maddesindeki demokratik devlet ilkesine, Anayasa’nın Başlangıç bölümünün 6. fıkrasına göre her yurttaşın kullanacağı belirtilen temel haklardan biri olan Anayasa’nın 68. maddesindeki siyasal parti kurma hakkına aykırıdır.” (Eren, 2008, s. 95)

Seçim çevresi barajının Anayasaya aykırı olduğu iddiasını incelerken Anayasa Mahkemesi’nin dikkate aldığı gerekçelerden bazıları şunlardır:

- “Seçimlerde ideal bir sistem bulunmamış olmakla birlikte ülke koşulları ve anayasal gerekler karşısında yasal düzenlemeleri gerçekleştirerek Anayasa’ya en uygununu almak ya da aykırı olanını bırakmak gerekir. Az oyla çok temsilci getiren, böylece sağladığı fazla milletvekilleriyle aşırı temsil durumunu getiren sistem Anayasa’nın temsilde adalet ilkesiyle bağdaşmaz.
- Temsilde adaletin ağırlığı, yönetimde istikrarın temel koşuludur. Adalet, istikrar sağlar. Yalnızca istikrar düşüncesi, adalet olmayınca istikrarsızlık yaratır.” (Eren, 2008, s. 96)

Anayasa Mahkemesi seçim çevresi barajını yukarıdaki gerekçelerle Anayasaya aykırı görürken %10’luk genel barajı Anayasaya aykırı görmeme gerekçesinde, yasama organının anayasal çerçeveye bağlı kalarak takdir ettiği sınırlama ve aşırı sayılmayacak düzeydeki baraja rakam ve oran olarak el atmanın, yargısal denetimin amacıyla bağdaşmadığını ifade etmektedir. Oysaki seçim çevresi barajını da belirleyen yasama organıdır ve eğer karışılması uygun değilse onun da anayasaya aykırı görülmemesi gerekir. Tutarsızlığa sebep olan şey Anayasa Mahkemesi’nin genel seçim barajının anayasal çerçeveye bağlı kalarak getirildiğine hükmetmesidir. Hâlbuki mahkeme az oyla çok temsilci getiren ve aşırı temsile sebep olan sistemin Anayasanın temsilde adalet ilkesiyle bağdaşmayacağını belirtmiştir. Gürsel (2013, s. 2-3) de temsilde adaleti bariz şekilde çiğneyen asıl barajın ülke genelindeki baraj olduğunu ve belirli seçim çevrelerinde birinci gelen bir partinin parlamentoda temsil edilmemesinin demokrasi açısından kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Kaboğlu (2006, s. 186) da %10’luk barajın, oy hakkını düzenleyen maddeye, güvence ölçütlerini barındıran Anayasa’nın 13. maddesine, demokratik toplum düzeninin gereklerine, hakkın özüne, ölçülülük öğelerine ve Anayasa’nın değişmez hükmü mahiyetindeki ‘demokratik devlet’i tanımlayan 2. maddesine aykırı olduğunu ifade etmektedir.

Ayrıca barajın yönetimde istikrara, barajsız sistemin de istikrarsızlığa sebep olabileceği düşüncesini geçmişte yapılan iki seçim çürütmektedir. 1961 yılındaki seçimlerde baraj uygulanmıştır ve partilerden hiçbiri tek başına iktidarı elde edememiş, koalisyon ile hükümet kurulmuştur. Oysaki 1965 yılındaki seçimde barajın uygulanmayışı meclisteki parti sayısını

artırdığı halde, AP oyların yarısından fazlasını tek başına alarak hükümet olabilmıştır. Baraj kuralı olmadan da istikrarlı yönetimlerin kurulabilmesi, baraj kuralının varlığının gereğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Seçim barajının Türkiye'de sebep olduğu çok ciddi bir tutarsız durum daha vardır. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 22. Maddesinde, asgari 20 milletvekilinin bir araya gelmesiyle mecliste bir siyasi parti grubu kurulabileceği hükmü vardır. Günümüzde parlamento 600 milletvekilinden oluştuğu için 20 milletvekili 1/30 oranına tekabül etmektedir. Oysaki seçime giren bir partinin mecliste var olabilmesi için %10 yani grup kurabilme şartından 3 kat daha büyük oranda bir şart aranmaktadır. Mecliste 1/30 oranında gruplaşmaların, bir sürü küçük parçalanmaya sebep olabileceğinden endişe edilmezken, bir siyasi partinin meclise girebilmesi için seçimlerde 3 kat daha ağır bir şart aranması, aynı konuda hükümler içeren farklı iki kanun maddesinin, mantıksal anlamda çeliştiği iddialarına sebep olabilir.

Yürürlükteki sistemde %10'luk barajın yarattığı sorunlardan biri de az oyla çok temsilci kazanılmasına, dolayısıyla 'aşırı temsil'e neden olmasıdır. Bu durumun en bariz örneği 3 Kasım 2002 seçimlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Barajı yalnızca AKP ve CHP'nin geçtiği bu seçimde toplamda %45 oranında oy alan partiler mecliste temsil hakkı elde edememişlerdir. Seçmenin neredeyse yarısının oyu ziyan olmuştur. Ayrıca AKP %34 oy oranıyla 550 vekilden oluşan mecliste 365 sandalye ile %66 temsil hakkı elde etmiş ve tek başına iktidar olabilmıştır. Gürsel (2013, s. 4) %34 gibi düşük bir oyla tek başına iktidar olabilmenin ve %66 temsil hakkı elde ederek anayasal çoğunluğu çok az farkla kaçırmamanın, demokratik sistemlerin müsaade ettiği bir olgu olmadığını ifade etmektedir.

Mevcut sistemde seçimlerde tek oy hakkına sahip olunduğu için %10'luk yüksek baraj, halkın bir kısmını oy verirken seçilme ihtimali olmadığını düşündüğü fakat birinci tercihi olan partiye değil, stratejik düşünerek iktidara gelebileceğini umduğu partiler arasından kendisine en yakın olanına veya iktidara gelmesini istemediği partinin en büyük rakibine oy vermesi gerektiğini düşünmeye zorlamaktadır.

2018 yılında 7102 sayılı Kanun ile partilerin seçime ittifak yaparak girmelerinin önü açılmıştır. Artık baraj altında kalmaktan çekinen partiler, seçim ittifakı arayışı içine girmektedirler. Ancak ittifakların demokratik açıdan sıkıntılar yarattığı görülmüştür. Aynı konular üzerinde farklı hatta zıt görüşlere sahip partiler, sırf barajı geçebilmek ve büyük partilerle ve iktidarla rekabet etmek için ittifak kurduğunda, ittifakın bozulması barajın altında kalmalarına sebep olacağı için, ittifaktaki küçük ortaklar büyük ortakların baskısı altında kalmaktadır. Düşüncelerin rahatça ifade edilememesi durumu demokrasi açısından kabul edilemez bir durumdur. Seçim barajını aşmamak diye bir endişe olmasaydı, hiçbir parti birbiriyle resmi anlamda ittifak kurmazdı, çünkü buna gerek kalmazdı.

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. Maddesinde "Bir siyasi parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de listesinde yer aldığı siyasi partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde yüzde onluk barajı aşması ile

mümkündür” ifadesi yer alır. Bu maddeden dolayı, örneğin ülke genelinde %10 barajını aşmayan bir partinin listesinden seçime giren bağımsız aday, kendi seçim çevresinde %50-60 gibi çok yüksek oranda oy alsa bile partinin adayı sayıldığı için partinin diğer adayları gibi kendisi de vekillik hakkı kazanamamaktadır. Hâlbuki aynı oranda oyu bağımsız aday olarak girdiği seçimde aldığı anda, milletvekilliği hakkını kazanmaktadır. Bu örnekten de seçim barajının bağımsız aday lehine ve partilerin işini zorlaştıran bir kural olduğu anlaşılabilir.

Türkiye’de mevcut olan sistemin demokratik ülkelerde uygulanmakta olan seçim sistemleri arasında en adaletsiz olanlardan biri olduğunu iddia eden Gürsel (2013, s. 32), temsilde adaletin ancak sıfır baraj ile garantiye alınabileceğini savunmaktadır.

Nihayetinde, 2018 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte hükümet yetkisinin Cumhurbaşkanı’nın şahsında toplanması, cumhurbaşkanlığı seçimi ile milletvekili genel seçiminin birbirinden bağımsız seçimler olması ve teorik olarak meclisteki 600 milletvekili de cumhurbaşkanına muhalif olsalar dahi, halkın oyuyla seçilmiş Cumhurbaşkanı’ndan hükümeti kurma yetkisini alamayacakları, yani parlamentonun hükümeti düşüremeyeceği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de artık yönetimde istikrarsızlık diye bir ihtimalin kalmadığı söylenebilir. Buna dayanarak, yönetimdeki istikrarsızlığı önlemek amacıyla koyulan seçim barajına artık gerek kalmadığı ve demokrasiyi ciddi anlamda zedeleyen bu hususun ortadan kaldırılması gerektiği iddia edilebilir.

4. Seçim Çevreleri

Türkiye’de genel seçimlerin sonucuna etkileri tartışılan konulardan biri de seçim çevreleridir. Her il bir seçim çevresi olarak belirlenmiştir (nadiren çok büyük şehirler birden fazla seçim çevresine bölünmüştür). 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 16. maddesinde “Bir kimse aynı zamanda değişik siyasi partiden veya aynı partiden aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden aday olamaz, aday gösterilemez ve seçilemez. Bağımsız adaylar da, aynı seçim için birden fazla seçim çevresinde aday olamaz ve seçilemez” ifadesi yer almaktadır. Bu düzenleme ile hem bir adayın seçilme hakkı yalnızca bir seçim çevresi ile kısıtlanmıştır hem de seçmenin seçme hakkı sadece kayıtlı olduğu seçim çevresindeki adaylarla sınırlandırılmıştır. Bu kısıtlamaların seçmenin de adayın da kanaat özgürlüğüne engel teşkil ettiği söylenebilir. Oysaki seçimlerin nasıl yapılacağıyla ilgili Türkiye’nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde, seçim çevresi düzenlenmesinin yarattığı ‘kanaati özgürce ifade edememe’ sorununun giderilmesi taahhüt edilmiştir. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 25. maddesinde “Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmelerini güvence altına alan, gizli olarak oy verildiği, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde oy kullanma ve seçilme” (www.ombudsman.gov.tr) hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Ek-1 Protokolü’nün 3. maddesinde “Yüksek Sözleşen Taraflar, yasama organının seçiminde halkın kanaatinin özgürce açıklanmasını sağlayacak koşullar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler” (www.danistay.gov.tr) ifadesi yer almaktadır. Söz konusu kanun maddesi ile 2 uluslararası antlaşmanın ifadeleri çelişmektedir. Anayasa’nın 90.

Maddesinde “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa’ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” ifadesi yer almaktadır. Bu bulgulardan yola çıkılarak seçim çevresi kuralının kaldırılmasının ve dolayısıyla 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 16. Maddesindeki ilgili hükmün yürürlüğünün durdurulması gerektiği söylenebilir.

Milletin temsili ile seçim çevresi kuralının bir çelişkisi daha vardır. Anayasa’nın 80. maddesinde “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler” ifadesi yer almaktadır. Eğer bir milletvekili sadece seçildiği bölgeyi değil de bütün milleti temsil edecekse, sadece adaylığını koyduğu bölgeden değil, bütün milletten oy alarak seçilmelidir. Aksi takdirde belli bir bölgedeki seçmen tarafından vekâlet verilen bir kişinin milletin tümünü temsil etmesi, özellikle yurtdışında, Türk milletiyle ilgili çeşitli yanlış algılar oluşmasına sebep olabilir.

Türkiye’nin seçimlerde bölgelere ayrılmasının neden olduğu sıkıntılarla ilgili Abdülhakimoğulları (2008, s. 289) bazı seçim çevrelerinde yirmi bin seçmene bazılarında ise seksen bin seçmene bir vekil düştüğünü belirterek, hangi illerin kaç tane vekil çıkaracağı meselesinin, seçmen sayısına oranı itibarıyla adaletsiz olduğu iddialarının ülkede sıklıkla gündeme geldiğini ifade etmektedir. Gürsel (2013, s. 6) de vekillerin seçim çevrelerine son derece eşitsiz dağıtıldığının ve bunun yalnızca seçmenler arasında adaletsizlik yaratmakla kalmayıp, ülke genelinde küçük şehirlerin coğrafi bölgelere dağılımının aynı oranda olmadığından dolayı bölgesel temsil eşitsizliğine sebep olacağını belirtir. Doğu ile Batı arasında milletvekili başına düşen seçmen sayısı arasındaki farktan dolayı meclis bileşiminin etkilenmesiyle, muhtemel siyasal sonuçların doğabileceğini ifade eder.

Seçim bölgelerindeki farklı etnik ve sosyo-ekonomik tabakalardaki belirgin ayrışmalar adayların seçilmesinde etkili olmaktadır. Bu tarz ayrışmaların yaşandığı coğrafyalardaki seçmenler, aynı tabakada buldukları adayı seçmeye eğilimli olmaktadır. Böyle durumlarda ‘bizim oralı’, ‘bizden’ veya ‘bize yakın’ gibi kavramlar, seçmenin karar verirken adayda aradığı başlıca nitelikler olmaktadır. Bu fikirler seçmenin bir partiye duyduğu sempatiden daha şiddetli düzeye eriştiğinde, bağımsız adayın seçilme şansı oldukça artmaktadır.

Seçim çevrelerinin coğrafi olarak büyüklüğü de adayların seçilmesinde etkili olmaktadır. Kurtbaş (2016, s.438) küçük seçim çevrelerinde az sayıdaki seçmenle adayların arasındaki ilişkinin daha yoğun şekilde kurulabileceğini ve adayların kişisel niteliklerinin seçmen tarafından daha net şekilde değerlendirilebileceğini, dolayısıyla böyle coğrafyalarda bağımsız adayın parti adayına karşı yarışta başarı kazanma ihtimalinin arttığını belirtmiştir. Bunun sebebi, seçim çevresi kuralının seçmenin hangi adayı beğendiğiyle ilgili kanaatini özgürce değil de sadece kendi seçim çevresinden aday olanlarla sınırlandırmasıdır.

Günümüzün teknik imkânları da göz önünde bulundurduğunda, oldukça yaygınlaşan medya ve iletişim araçları sayesinde artık bir insanın aynı bölgede yaşadığı insanları tanıdığı kadar başka bölgelerdeki insanları, hatta yurtdışındaki insanları tanıma fırsatı bulunmaktadır. Birçok seçmen oy kullandığı seçim çevresindeki adaylardan daha çok Ankara'daki parti genel başkanını ve yardımcılarını tanımaktadır. Hatta seçmen, yabancı bir devlet başkanının veya bakanının ne yaptığıyla ilgili, kendi şehrinden seçilen vekillerin icraatlarına göre daha çok bilgi sahibi olabilmektedir. Sayılamayacak kadar çoğalan iletişim yollarıyla hem adayın vekile hem de vekilin adaya ulaşma imkânı arttığından dolayı, neredeyse artık adayla seçmen arasında yüz yüze iletişime gerek kalmadığı söylenebilir. Dolayısıyla seçim çevresi kuralı günümüzde oldukça çağ dışı gözükmektedir ve kaldırılması gerektiği savunulabilir.

Seçim çevresi kuralının sebep olduğu en büyük sıkıntı yurtdışındaki seçmenlerin oy kullanmaları hususunda ortaya çıkmaktadır. Yurt dışındaki seçmenlerin oy kullanmayla ilgili işlerinin Ankara İl Seçim Kurulu'na bağlı Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulu'nca yürütüleceği 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un 10. maddesinde ifade edilmiştir. Aynı kanunun 94. maddesinde yurt dışındaki seçmenlerin sadece siyasi partilere oy verebileceği hükmü bulunur. Bağımsız adaylara oy verilmesini engellediği gerekçesiyle bu maddenin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulduğunda (AMKD, Sayı 23, s. 229), mahkeme hükmü Anayasa'ya aykırı bulmadığını belirtirken *"Böyle bir sistemde tercih hakkı kullanamamak ya da bağımsız adaylara oy verememek yurtdışında ikamet eden vatandaşların seçme hakkından yoksun bırakılmalarına neden olacak önemde bulunmadığından bu konuda getirilen ayrıcalığın haklı bir nedene dayandığının ve eşitlik ilkesine aykırı olmadığını kabulü gerekir"* (AYM'nin 22.05.1987 Tarih ve 1986/17 Esas, 1987/11 Karar sayılı kararı) ifadesine yer vermiştir. Oysaki Anayasa'nın 67. maddesinde *"Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir"* ve devamında *"On sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir"* ifadeleri bulunmaktadır. Yurt dışında yapılan oy verme işlemi de bir seçimdir ve bağımsız adayların bu oylamaya katılmalarını engelleyen 298 sayılı kanunun 94. maddesinin, Anayasa'nın 67. maddesine aykırı olduğu söylenebilir. Hem yurt dışında yaşayan vatandaşların bağımsız adaylara oy verebilmesi 'kanaati özgürce ifade edebilme' açısından demokratik bir haktır, hem de bağımsız adayların yurt dışındaki seçimlerde oy pusulasında yer alıp kendisini desteklemek isteyen seçmenden oy alabilmesi demokratik bir haktır.

Yurt dışı seçim çevresinden gelen oyların ülkedeki diğer seçim çevrelerine paylaşılması hususunda da bağımsız adayın aleyhine bir durum söz konusudur. Yüksek Seçim Kurulu'nun 136 sayılı Genelgesi'nin 10. maddesinde *"Her seçim çevresinde geçerli toplam oy, Yurt Dışı İlçe Seçim Kurulundan Ankara İl Seçim Kuruluna gelen toplam oyun diğer seçim kurullarından gelen oylara bölünmesiyle elde edilen oranda artırılır. O seçim çevresinde kullanılan toplam oylarla bu şekilde hesaplanan toplam oy arasındaki fark partilere, Ankara İl Seçim Kurulundan gelen oydaki hisseleri oranında taksim edilir ve elde edilen rakamlar o seçim çevresinde aldıkları geçerli oylara ilave edilir"* (www.ysk.gov.tr)

ifadesi yer almaktadır. Bu kural, herhangi bir seçim çevresinde o çevreye ait seçmen kütüğüne kayıtlı olmayan (yurt dışında yaşayan) seçmenlerin, yurt içindeki seçim çevrelerinde oy kullanmışçasına seçim çevrelerinin toplam oy miktarlarını artırarak, o çevreden seçime giren bir bağımsız adayın milletvekilliği kazanabilmesi için gerekli asgari oy miktarını artırmakta ve dolayısıyla seçilmesini zorlaştırmaktadır.

Yurt dışında oy verme hususunda 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 14. maddesinde, Yüksek Seçim Kurulu'nun görev ve yetkileri arasında "yurt dışında bulunan vatandaşların oy kullanmalarını sağlamak üzere gerekli düzenlemeleri yapmak" ifadesi yer almaktadır. Aynı kanunun 94/D maddesinde YSK'nın, yurt dışı seçmenlerin T.C. kimlik numaralarıyla elektronik ortamda oylarını kullanabilmeleri için gereken teknolojik alt yapıyı kurmaya, kullanılan oyların güvenliği açısından seçmenler için şifre ya da benzer güvenlik önlemleriyle mükerrer oy kullanılmasının önüne geçecek tedbirleri almaya yetkili olduğu ifade edilmektedir. Bu uygulamanın seçimden otuz gün öncesinden başlayacağı ve seçim günü saat 17:00'a kadar elektronik ortamın oy kullanmaya açık olacağı belirtilmektedir. Bu uygulamanın oy vermeyi kolaylaştıracağı ve katılımı artıracığı söylenebilir. Elektronik oy verme işleminde oy pusulası gibi bütün partilerin ve adayların bir kâğıda sıkışması gerekmez. Bir bilgisayar ekranında bütün adayların isimleri, bilgileri ve resimleri görüntülenebilir. Dolayısıyla bu yöntemin uygulandığı yurt dışı temsilciliklerinde, seçmenin bağımsız adaylara oy vermelerini sağlamak hiç de zor değildir ve demokrasinin gereği olarak sağlanmalıdır. Ayrıca elektronik oy verme işleminin yurt içinde de yürürlüğe konulmasıyla, bu makalede de önerildiği üzere seçim çevreleri kuralının kaldırılıp tüm ülkenin yurt içi ve dışındaki seçmenleriyle birlikte tek bir seçim çevresi halini aldığı ve her adayın herhangi bir siyasi parti kimliği olmadan bağımsız olarak seçime girdiği bir sistemde, ülkenin her yerinden (yurt dışı dâhil) seçimde adaylığını koyan binlerce kişinin tek bir oy pusulası kâğıdına sığdırılması mümkün olmadığı için, elektronik ortamda bir bilgisayar üzerinden bütün adayların ekranda sergilenerek, seçmene istediği tek bir kişiyi ekrandan seçerek ona oy verme imkânının sağlanması gerektiği savunulabilir.

5. Sandalye Dağıtım Yöntemleri

Genel seçimlerdeki son aşama meclisteki sandalyelerin sahiplerinin belirlenmesidir. Seçime giren siyasi partilerin ve bağımsız adayların, kendi seçim çevrelerinde aldıkları oy oranının sandalye sayısına dönüştürülmesiyle ilgili çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Göksel ve Çınar (2011, s. 21) nispi temsil sisteminde sandalye dağıtım yöntemlerinin, bölen yöntemleri ve en büyük kalan yöntemleri olarak iki ana grupta toplanabileceğini ifade eder. Bölen yöntemlerinden d'Hondt ve Sainte-Lague, kalan yöntemlerinden Droop ve Hare yöntemleri öne çıkmaktadır. Bu yöntemlerde bağımsız adaylar, seçim çevresinden tek aday gösteren bir partiymiş gibi hesaba katılır. Eğer bağımsız adayın aldığı oy oranı, aynı oy oranını bir siyasi parti aldığı anda o seçim çevresinden listesinin ilk sırasındaki vekil adayına bir sandalye kazandırmaya yetiyorsa, bağımsız aday milletvekili olmaya hak kazanmaktadır.

Partilerin aldıkları oy oranının sandalye sayısına dönüştürülmesindeki farklı hesap yöntemleri, alınan oy oranından farklı oranda sandalye dağıtımına yol açabilmektedir. Alınan oy oranından daha fazla sandalye elde edilmesi 'aşkın temsil', daha az sandalye elde edilmesi ise 'eksik temsil' olarak nitelendirilmektedir (Tuncer, 2006, s. 2). Temsilde adaletin gereği ise bu iki durumun da yaşanmasını önlemek, en azından mümkün olduğunca azaltmaktır. Çalışmanın bu bölümünde farklı sandalye dağıtım yöntemleri karşılaştırılacaktır. Bağımsız adaylardan ayrıca bahsedilmeyecektir, onlar tek adaylı olan bir siyasi parti gibi varsayılacaktır.

Türkiye'de genel seçimlerde uygulanan sandalye dağıtım metodu d'Hondt yöntemidir. Bu yöntemin temsilde adaleti zedeleyici sonuçlarının olduğuna dair çeşitli iddialar vardır. Göksel vd. (2018, s. 104) d'Hondt yönteminin küçük partilerin aleyhine bir yöntem olduğunu ve bunun dezavantajından sakınmak isteyen bir partinin, bir ittifak içerisinde yer almak isteyeceğini ifade etmektedir. Ayrıca ittifaklara dağıtılan sandalyelerin ittifak içerisine dağıtımında, tekrar d'Hondt yöntemi uygulandığından (iç d'Hondt) dolayı, bu yöntemin ittifak içindeki küçük partilerin de aleyhine sonuç doğuracağını belirtir. Belçikalı hukukçu ve matematikçi Victor d'Hondt tarafından tasarlanmış olan bu sistem 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 34. maddesinde "Seçime katılmış siyasi partilerin, ittifakların ve bağımsız adayların adları alt alta ve aldıkları geçerli oy sayıları da hizalarına yazılır. Siyasi partilerin ve ittifakların oy sayıları, önce bire, sonra ikiye, sonra üçe.... ile o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Elde edilen paylar ile bağımsız adayların aldıkları oylar ayırım yapılmaksızın en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar bu payların sahibi olan siyasi partilere, ittifaklara ve bağımsız adaya rakamların büyüklük sırasına göre milletvekili tahsis olunur" şeklinde açıklanmıştır. Bu sistem $T/(S+1)$ şeklinde formülize edilebilir. Burada 'T' partinin toplam oy miktarını ve 'S' partinin o aşamaya gelene kadar çıkardığı vekil sayısını göstermektedir. Başlangıçta her parti için 'S' değeri sıfırdır. Bu formülde toplam oyu en yüksek olan parti ilk vekilini çıkarmaya hak kazanır ve yenilenen her aşamada formül sonucu en yüksek rakamda bulunan parti 1 vekil çıkarma hakkını elde eder. Örneğin 230.000 oyun kullanıldığı bir seçim çevresinden 8 milletvekili çıkacağını ve seçime giren 4 partiden A partisinin 100.000, B partisinin 80.000, C partisinin 30.000 ve D partisinin 20.000 oy aldığını varsayarsak, d'Hondt yönteminde sandalye dağıtım aşamaları şu şekilde olacaktır;

İlk aşamada her parti için 'S' sıfır olacağından dolayı toplam oy oranı en yüksek olan A partisine 1 milletvekili çıkarma hakkı verilir. Ardından 1 milletvekili çıkardığı için artık A partisi için 'S' değeri 1 olur ve ikinci aşamada, aldığı toplam oy 2'ye (S+1) bölünür ve A partisi formül sonucu olan 50.000 oy değeriyle girer ikinci aşamaya. İkinci aşamada en yüksek değer 80.000 oy ile B partisinin olduğu için 1 milletvekili çıkarma hakkı verilir ve B partisinin de 'S' değeri 1'e yükselir. Üçüncü aşamaya girerken B partisinin toplam oyu da 2'ye bölünür. Üçüncü aşamada en yüksek değer A partisinin olduğu için 1 milletvekili çıkarma hakkı daha verilir. 'S' değeri 2'ye yükselen A partisi dördüncü aşamaya toplam oyları 3'e bölünmüş halde girer. Aşamalar bu şekilde devam ettirildiğinde Tablo-1'deki sonuç ortaya çıkar (aşamalarda hangi partinin vekil çıkardığı koyu renk ve alt çizgiyle gösterilmiştir).

Tablo 1. d'Hondt Yöntemiyle Sandalye Dağıtım Aşamaları

Aşamalar	1	2	3	4	5	6	7	8	Kazanılan Sandalye Sayısı
A	100000	50000	50000	33334	33334	25000	25000	25000	4
B	80000	80000	40000	40000	26667	26667	26667	20000	3
C	30000	30000	30000	30000	30000	30000	15000	15000	1
D	20000	20000	20000	20000	20000	20000	20000	20000	0

Diğer bölen yöntemi olan Sainte-Lague yönteminin d'Hondt yönteminden farkı, formüldeki 'S' değeri yerine '2S' değeri yazılarak, hesaplamada $T/(2S+1)$ formülünün kullanılması şeklindedir (Grofman ve Lijphard, 2003, s. 174-175). d'Hondt yöntemi için verilen örnek Sainte-Lague yöntemiyle hesaplandığında Tablo-2'deki sonuç ortaya çıkar (aşamalarda hangi partinin vekil çıkardığı koyu renk ve alt çizgiyle gösterilmiştir).

Tablo 2. Sainte-Lague Yöntemiyle Sandalye Dağıtım Aşamaları

Aşamalar	1	2	3	4	5	6	7	Kazanılan Sandalye Sayısı
A	100000	33334	33334	20000	20000	20000	14286	3
B	80000	80000	26667	26667	26667	16000	16000	3
C	30000	30000	30000	30000	10000	10000	10000	1
D	20000	20000	20000	20000	20000	20000	6667	1

Örnekte de görüldüğü üzere aynı sonuçlarla yapılan iki farklı hesaplamada, Sainte-Lague yönteminde en az oyu alan D partisinin çıkardığı 1 milletvekili, d'Hondt yönteminde en çok oy alan A partisine verilmiştir. Dolayısıyla d'Hondt yöntemi yerine Sainte-Lague yönteminin uygulanması küçük partileri büyük partilere karşı koruyacağından dolayı temsilde adalet açısından daha uygun olduğu söylenebilir.

En büyük kalan yöntemlerinde ise hesap formülü ve uygulaması birbirine benzemekle birlikte, bölen yöntemlerinden farklıdır. Bu yöntemlerde sandalye çıkarmak için gerekli bir oy oranı belirlenir ve bu orana 'kota' adı verilir. Her aşamada sandalye çıkarmaya hak kazanan partinin toplam oyundan kota miktarı çıkartılır ve o parti yeni aşamaya 1 kota miktarı daha az oyla girer (Göksel ve Çınar, 2011, s. 22-23). Droop yönteminin formülünü, toplam oy 'T', çıkarılacak milletvekili sayısını da 'M' ile gösterecek olursak;

$$\text{Kota} = [T/(M+1)]+ \quad ([x]+ \text{ifadesi } x\text{'ten büyük en küçük tam sayıyı ifade eder.})$$

şeklinde hesaplanır ve bölen yöntemleriyle aynı örnek üzerinde açıklayacak olursak, Kota $[230.000/(8+1)]+$ yani 25.556 kişidir. İlk aşamada en yüksek oya sahip olan A partisi 1 milletvekili çıkarma hakkı kazanır ve toplam oyundan 1 kota miktarı çıkarılmış halde ikinci aşamaya girer. İkinci aşamada en yüksek oy B partisinin olduğu için 1 milletvekili çıkarma hakkı verilir ve toplam oyundan 1 kota miktarı çıkarılmış halde üçüncü aşamaya girer. Üçüncü aşamada en yüksek oy yine A partisinde olduğu için 1 milletvekili çıkarma hakkı daha verilir ve toplam oyundan 2 kota miktarı çıkarılmış halde dördüncü aşamaya girer. Her aşamada en yüksek oyda olan partiye sandalyeler dağıtıldığında Tablo-3'teki sonuç ortaya çıkar (aşamalarda hangi partinin vekil çıkardığı koyu renk ve alt çizgiyle gösterilmiştir).

Tablo 3. Droop Yöntemiyle Sandalye Dağıtım Aşamaları

Aşamalar	1	2	3	4	5	6	7	8	Kazanılan Sandalye Sayısı
A	100000	74444	74444	48888	48888	23332	23332	23332	4
B	80000	80000	54444	54444	28888	28888	28888	3332	3
C	30000	30000	30000	30000	30000	30000	4444	4444	1
D	20000	20000	20000	20000	20000	20000	20000	20000	0

Diğer kalan yöntemi olan Hare yönteminde ise formül, $Kota = (T / M)$ şeklindedir (Göksel ve Çınar, 2011, s.23). Aynı örnek seçim sonuçları kullanılarak Hare yöntemiyle belirlenen kota miktarı 28.750 kişidir ve buna göre sandalyeler dağıtıldığında Tablo-4'teki sonuç ortaya çıkar (aşamalarda hangi partinin vekil çıkardığı koyu renk ve alt çizgiyle gösterilmiştir).

Tablo 4. Hare Yöntemiyle Sandalye Dağıtım Aşamaları

Aşamalar	1	2	3	4	5	6	7	8	Kazanılan Sandalye Sayısı
A	100000	71250	71250	42500	42500	13750	13750	13750	3
B	80000	80000	51250	51250	22500	22500	22500	0	3
C	30000	30000	30000	30000	30000	30000	1250	1250	1
D	20000	20000	20000	20000	20000	20000	20000	20000	1

Örnekte de görüldüğü üzere aynı sonuçlarla yapılan iki farklı hesaplamada, Hare yönteminde en az oyu alan D partisinin çıkardığı 1 milletvekili, Droop yönteminde en çok oy alan A partisine verilmiştir. Dolayısıyla Droop yöntemi yerine Hare yönteminin uygulanmasının, küçük partileri büyük partilere karşı koruyacağından dolayı temsilde adalet açısından daha uygun olduğu söylenebilir.

Sandalye dağıtımıyla ilgili öne çıkan 4 farklı yöntemin karşılaştırılması yapıldığında, bölen yöntemlerinden Sainte-Lague yönteminin, kalan yöntemlerinden ise Hare yönteminin temsilde adalet açısından daha uygun olduğu söylenebilir. Bu iki yöntem karşılaştırıldığında ise sonuçlarının birbirine benzer veya yakın çıkabilme ihtimallerini bir kenara bırakırsak, birbirlerinden ayırt edilmelerini sağlayan faktör, son aşamanın ardından hesap dışı kalan 'artık oy' miktarıdır. Tablolarda verilen örnekler, sanki bir aşama daha varmış gibi uzatıldığında partilerin bu aşamaya girerken sahip oldukları oy miktarı toplamı bize, sistemin hesap sonrası ardında bıraktığı 'artık oy' miktarını verir. Örneğe uygun şekilde hesaplanan artık oy miktarları Tablo-5'teki toplam kısmında gösterilmiştir.

Tablo 5. Sainte-Lague ve Hare Yöntemlerindeki Artık Oy Miktarı

9. Aşamada partiler ve oy miktarları	Sainte-Lague yönteminde	Hare yönteminde
A	14286	13750
B	11428	0
C	10000	1250
D	6667	0
Toplam	42381	15000

Sandalye dağıtım hesabına dâhil edilmediğinden dolayı değerlendirilemeyen 'artık oy' miktarı Hare yönteminde daha az olduğu için, Sainte-Lague yöntemine kıyasla Hare yönteminin kullanıldığı seçim sistemlerinde seçmenlerin oylarının daha büyük kısmının yasama meclislerine yansıdığı söylenebilir. İncelenen 4 yöntemden temsilde adalet ilkesine en uygun olanının Hare yöntemi olduğu ve temsilde adaletin anayasal bir ilke olduğu Türkiye'de de, d'Hondt yönteminin yerine Hare yönteminin uygulanması gerektiği söylenebilir.

Sonuç

Yapılan araştırma sonucunda Türkiye'de milletvekili genel seçimlerinde bağımsız adaylar ile parti adayları arasındaki rekabetin adillliğini bozan faktörler incelenip, sebepleri çeşitli delillerle ortaya koyulmuştur.

Bu faktörlerden ilki olan siyasi parti kimlikleri ve liste usulü adaylık hususunun, her adayın seçime toplu bir listede değil tek başına ve herhangi bir partiyle/toplulukla bağını belli eden ifadelerden uzak bir şekilde sadece adı ve soyadını kullanarak girmesiyle çözüleceği düşünülmektedir. 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 4. maddesinde "Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır." ifadesi yer almaktadır. Bu ifade siyasi partileri zayıflatacak her türlü düzenlemeye getirilecek eleştirilerin hammaddesidir. Aynı görüşlere sahip insanların bir araya gelmelerini sağlayan kurumlar olan partilerin yok edilmesi, elbette demokrasi açısından kabul edilemez. Fakat önerilen değişiklik siyasi partileri ortadan kaldırmaz. Siyasi partileri, ülke siyasetine doğrudan etki edemeyen, çeşitli çalışmalarla halkı bilgilendirerek seçmeni, ülke siyasetine yön verecek asıl unsur olan milletvekillerini seçerken fikirsel boyutta (dolaylı yoldan) etkileyen bir düşünce kuruluşu haline dönüştürür. Siyasi partileri bağımsız adaylarla rekabette, eşit koşullara indirgeyerek, seçim sistemini aday odaklı hale getirir. Ayrıca görevini layığıyla yapmamış olan vekili bir sonraki seçimde başkasıyla değiştirebilme serbestliğini engelleyen liste usulü adaylığın kaldırılmasının da, seçmenin iradesini serbestçe ifade edebilmesini sağlayacağından dolayı demokrasi açısından önemi büyüktür.

İkinci faktör olan maddi imtiyazlar hususunun, siyasi partilere sağlanan ancak bağımsız adaylara sağlanmayan, hazineden nakit para yardımı, çeşitli devlet araç-gereçlerinden ve kurumlarından faydalanma vb. tüm maddi ayrıcalıkların kaldırılarak, bağımsız adaylarla parti adaylarının rekabette eşit koşullara indirgenmesiyle çözülebileceği ve bu düzenlemeyle, siyasi partiler maddi giderlerini karşılayabilmek için seçmene daha çok bağlanacağından dolayı, onların halktan kopuşunun önüne geçilebileceği söylenebilir.

Üçüncü faktör olan seçim barajı hususunun, ancak genel seçim barajının sıfıra indirildiği (barajsız) sisteme geçilerek çözüleceği düşünülmektedir. Barajın kaldırılmasının mecliste çok sayıda farklı grubun ve düşüncenin varlığına yol açabileceğinden dolayı yönetimde istikrarsızlığa sebep olacağından endişe edilebilir. Akçakaya ve Özdemir (2018, s. 934) 2017 yılında Anayasa'da yapılan değişikliklerle 110. ve 111. maddelerin mülga olduğunu ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin doğal sonucu olarak yürütme organının yasama organı tarafından onaylanma şartının ve güven(sizlik) oyu ile hükümetin değiştirebilme

imkânının kaldırıldığını belirtmektedir. Ayrıca gensoru ile herhangi bir bakanın veya hükümetin değiştirilmesinin önünün kapandığını ve siyasal istikrarın bozulmasına sebep olabilecek ihtimallerin ortadan kalktığını ifade etmektedir. Baraj kaldırıldığında mecliste çok farklı görüşte insanların vekil olabilme ihtimali, onların Cumhurbaşkanı'yla uyumlu çalışmaması halinde meclisten yürütmenin işlerini zorlaştıran kanunları çıkarmalarıyla yürütmenin gücünü zayıflatmalarından endişe edilebilir. Fakat hem yürütme hem de yasama görevini icra edecek kişiler doğrudan halk tarafından seçildiği için, Cumhurbaşkanlığı seçiminde %50'den fazla oranda kişinin oy vererek seçtiği Cumhurbaşkanı'nın işlerini zorlaştırması muhtemel olan siyasal görüşteki milletvekili adaylarına halkın çoğunluğunun oy vermesinin mantıksız olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla bu çalışmada önerilen milletvekili seçim sistemi hayata geçirildiğinde yasamada ve yürütmede ne istikrarsızlık ne de uyumsuzluk olmayacağı iddia edilebilir.

Dördüncü faktör olan seçim çevresi hususunun, tüm ülkenin (yurtdışında yapılan seçimler dâhil) tek bir seçim çevresi olarak sayılmasıyla daha demokratik hale geleceği düşünülmektedir. Hem seçmenlerin seçme hakkı yalnızca kendi illerinden aday olan kişilerle sınırlandırılmamış olur hem de adayların seçilme hakları yalnızca adaylıklarını koydukları illerde yaşayan insanlardan oy alabilmekle sınırlandırılmamış olur. Ayrıca yurtdışındaki seçmenin bağımsız adaylara oy vermemesinin seçme hakkının kısıtlanması olduğu ve demokratik bir devlete hiç yakışmayan bir uygulama olduğu iddia edilebilir. Yurtdışındaki seçmene bağımsız adaylara oy verebilme hakkının ve Türkiye'deki herhangi bir ile bağlı kalmaksızın vekil aday olabileme hakkının tanınması gerektiği savunulabilir.

Beşinci faktör olan sandalye dağıtım yöntemi hususunun, mevcut d'Hondt yönteminin antidemokratik sonuçlarının fazlalığı da göz önünde bulundurularak kaldırılması ve onun yerine, 'az olan'ı 'çok olan'a ezdirmeyen ve 'artık oy' miktarını büyük ölçüde azaltan Hare yönetiminin uygulanmasıyla daha demokratik şekilde çözümleneceği düşünülmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarihinde aldığı kararın metninde "Seçimlerde ideal bir sistem bulunmamış olmakla birlikte ülke koşulları ve anayasal gerekler karşısında yasal düzenlemeleri gerçekleştirerek Anayasa'ya en uygununu almak ya da aykırı olanı bırakmak gerekir." (R.G., sayı: 22470) ifadesi yer almaktadır. Bu çalışmada milletvekili genel seçimlerindeki Anayasa'ya aykırı düzenlemeler örnekleriyle ortaya koyulmuştur. Sorunların, çözülmedikçe daha da içinden çıkılmaz hale geldiğiyle ilgili J.J.Rousseau Toplum Sözleşmesi adlı eserinde "İnsanlar gibi ulusların çoğu yalnız gençliklerinde yumuşak başlıdırlar; yaşlandıkça yola gelmez olurlar. Bir kez töreler yerleşip kör inançlar kökleşti mi, artık onları düzeltmeye kalkışmak hem tehlikeli hem boşunadır. Halk, ortadan kaldırmak için bile olsa, dertlerine kimsenin dokunmasını istemez, tıpkı hekimi görünce titremeye başlayan akılsız ve ödle hastalar gibi." (2019, s. 41-42) ifadelerine yer vermektedir. Bu karar ve saptamaların da yol gösterdiği üzere, seçim kanunlarındaki söz konusu aksaklıkların bir an önce giderilmesi gerektiği, aksi takdirde sorunların gitgide daha da kronikleşeceği düşünülmektedir.

Tüm ülkenin tek bir seçim çevresi sayıldığı ve her adayın siyasi parti kimlikleri olmadan bağımsız şekilde seçime girdiği bir sistemde, meclisteki 600 sandalye için binlerce adayın olacağı ve bunların tek bir oy pusulasına sığmayacağı malumdur. Bu yüzden kâğıda mühür vurma şeklindeki oy verme usulünün değiştirilip, tüm adayların kimlik bilgileri ve fotoğraflarıyla sergilendiği bir bilgisayar ekranında, seçmen oy vermek istediği adayın adını ve soyadını klavyede tuşladığında, onu fotoğrafıyla birlikte sade ve net bir şekilde görebildiği, aceleyle yanlış oy kullanmasının önüne geçmek için de üst üste birkaç onay butonuna tıklama evresinden geçerek oy verdiği bir elektronik sistemin hayata geçirilmesi önerilebilir. Bu sistemin kurulmasının çeşitli zorlukları olması muhtemeldir. Fakat 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 42. maddesinde "Yüksek Seçim Kurulu, milletvekili seçimlerinin sağlıklı ve düzenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla gerekli ilke kararları almaya yetkilidir." ifadesi yer almaktadır. Ayrıca 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 94. maddesinde "Yüksek Seçim Kurulu; 35 inci madde çerçevesinde belirlenen yurt dışında bulunan vatandaşların Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası aracılığıyla elektronik ortamda oy kullanabilmeleri amacıyla gerekli teknik alt yapıyı kurmaya; güvenli oy kullanılabilmesi amacıyla seçmenler için şifre veya benzeri güvenlik tedbirleri ile mükerrer oy kullanılmasını engelleyecek önlemleri almaya yetkilidir." ifadesi yer almaktadır. Yurtdışındaki seçimler için kurulabilen elektronik altyapının, tüm ülkede kurulabilmesinin önünde bir engel yoktur. YSK'nın bu çalışmada önerilen sistemi kurmaya yetkisi vardır. Ayrıca önerilen sistemin, mevcut sistemde seçimlerin maddi giderlerinin büyük bölümünü oluşturan oy pusulası, mühür, sandık vb. materyallere ayrılan büyük miktar bütçenin harcanmasına gerek bırakmayacağı için seçimlerin devlete olan maddi külfetini de büyük ölçüde azaltacağı söylenebilir.

Roma'nın ünlü filozofu ve hukuk bilgini Cicero'nun devlette adaletin uygulanışı hususuna bakış açısı şu sözlerle ifade edilmiştir: "Cicero civitas dahilinde 'insanlık(humanitas)' ve hakkaniyetin hakimiyetinin şart olması gerektiğine inanmıştır. Cicero'ya göre devletin amacı 'adalet' ve 'kamu yararı'nın sağlanabilmesidir. Devlet bu iki şeyi sağlarsa amacına ulaşmış demektir. Devletin yönetim şekli ne olursa olsun, amacı halkın menfaatlerini sağlamak ve aynı zamanda korumaktır. Bunu sağlarken ve korurken kullandığı argüman adalettir. Bu yapılırken, yani adalet kurulurken ve toplumun geneline kabul ettirilirken, devlet kendi içinde de adalet esaslarına uygun olarak örgütlenmelidir. Çünkü Cicero'ya göre, adaletin olmadığı bir yerde ne yasadan ne de 'halk (populus)'tan bahsedilemez. Cicero buradan da devletin temelini, adalete ve onun anlam bulduğu yasalara bağlı olduğu sonucuna varmıştır. Cicero, devletin adalet prensibi üstüne kurulmasını, devletin yönetim şekline daha önemli görmüştür. Cicero, devletin yönetim şekli çerçevesinde basit bir sınıflandırmada da bulunmuştur. Adalete dayalı her yönetim şekli 'iyi', adalete dayanmayan her yönetim şekli de 'kötü'dür." (Okandan'dan aktaran Çelik, 2017, s. 200-201).

Tüm bu bulgular değerlendirildiğinde milletvekili genel seçimleriyle ilgili, temsilde adaleti engelleyen veya kısıtlayan tüm kuralların kaldırılması veya adaletin sağlanacağı

şekilde düzenlenmesi gerektiği savunulabilir. Eren (2008, s. 70-71) Anayasa'da seçimleri düzenleyen kanunlarla ilgili uyulması gereken iki ilke olan 'temsilde adalet' ile 'yönetimde istikrar' arasında 've' bağlacının kullanılmasının, Anayasa'nın bu ilkeler arasında terazinin kefeleri gibi bir dengenin gözetilmesi gerektiğini ifade ettiğini söylemektedir. Lakin bilinmelidir ki adalet terazinin bir kefesine koyulmaz, adalet terazinin bizatihi kendisidir. Adalet dengenin ölçütüdür, başka bir şeyle dengelenemez. Dolayısıyla seçim kanunları düzenlenirken adalet ilkesinin, her şeyden üstün tutulması gerektiği söylenebilir.

J.J.Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi eserinde "Devlet yasalarla değil, yasama gücüyle yaşar." (2019, s. 85) ifadesi yer alır. Seçim kanunları doğru şekilde düzenlenerek temsilde adalet sağlandığında, mecliste vekillik görevini hak eden doğru insanlar yer alır ve yasama organı gerçek gücüne kavuşur. Doğru yasalar doğru vekiller seçtirir, doğru vekiller doğru yasalar getirir. Aksi takdirde bu döngü tersine işler ve yasama organı gittikçe daha güçsüz hale gelir. J.J. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi eserinde de ifade ettiği gibi "İyi yasalar daha iyilerinin yapılmasına yol açar, kötüler de daha kötülerinin." (2019, s. 90).

Kaynakça

- 4125 Sayılı Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4125.pdf> (erişim tarihi 20.12.2019).
- Abdulahakimoğulları, M. (2008). Tek Başına Seçim Kazanmak: Türk Siyasal Hayatında Bağımsız Milletvekili Adaylığı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 269-304.
- Akçakaya, M., Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53 (3), 922-944.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1995/54, K. 1995/59, Karar Tarihi 18.11.1995.
- Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, Sayı 23, s. 229-230.
- Aydın, M. (2005). Türkiye'de Siyasal Partilere Devlet Yardımı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(4), 235-265.
- Çelik, F. (2017). Roma'da Siyasal Düşünce. Beriş, H. E., Duman, F. (Ed.), *Siyasal Düşünceler Tarihi* (s. 181-218). Ankara: Orion Kitabevi.
- Eren, A. (2008), Türkiye'de Uygulanan %10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(2), 63-110.
- Gençkaya, Ö. F. (2002). *Devletleşen Partiler: Türkiye'de Siyasî Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları*. Ankara: Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı.
- Gençkaya, Ö. F. (2002). Siyasetin Finansmanı ve Siyasi Partiler, ASOMEDYA (Ekim), <http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/DEVPAR.html> (erişim tarihi 06.12.2019).
- Göksel, T., Çınar, Y. (2011), *Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri*. Ankara: TEPAV Yayınları.
- Göksel, T., Çınar, Y., Yürük, S. (2018), İttifaklı Seçim Sistemi ve Sandalye Dağıtım Mekanizmalarının Temsilde Adalet Açısından Sayısal Analizi: Türkiye Örneği. *Turkish Studies-Economics, Finance and Politics*, 13(14), 99-124.
- Grofman, B., Lijphart, A. (2003). *Electoral Laws & Their Political Consequences*. NY: Algora Publishing.
- Gürbüz, R. (2006). Siyasi Partilere Devletçe Yapılan Mali Yardımın Hukuki ve Siyasi Analizi. *Türk İdare Dergisi*, 450, 183-198.
- Gürsel, S. (2013), *Betam Research Report Series* (Report No. 6), İstanbul: BETAM.
- Hatipoğlu, A. (2009). Siyasi Partilere Hazine Yardımı: Sosyolojik Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41, 233-250.
- <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> (erişim tarihi 01.12.2019).
- <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/81204--Medeni-ve-Siyasi-Haklara-Iliskin-Uluslararası-Sozlesme.pdf> (erişim tarihi 01.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10796.pdf> (erişim tarihi 06.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12050.pdf> (erişim tarihi 05.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13883.pdf> (erişim tarihi 05.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13890.pdf> (erişim tarihi 05.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18027.pdf> (erişim tarihi 06.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18076.pdf> (erişim tarihi 06.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19439.pdf> (erişim tarihi 06.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22355.pdf> (erişim tarihi 06.12.2019).

- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22470.pdf> (erişim tarihi 06.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/25808.pdf> (erişim tarihi 01.12.2019).
- <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/30362.pdf> (erişim tarihi 06.12.2019).
- <http://www.yzk.gov.tr/doc/genelge/dosya/77668/2018CBMV-Genelge136.pdf> (erişim tarihi 06.12.2019).
- Kaboğlu, İ. Ö. (2006). *Anayasa Hukuku Dersleri Genel Esaslar* (Gözden Geçirilmiş 3. Baskı). İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Kurtbaş, İ. (2016). Temsil Krizinin Aşılması ve Demokrasinin Pekişmesi Bağlamında [Bağımsız] Aday Odaklı Bir Politik Sistem Önerisi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 421-445.
- Milletvekili Seçimi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2839.pdf> (erişim tarihi 01.12.2019).
- Rousseau, J. J. (2019). *Toplum Sözleşmesi* (15. Basım). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. (Özgün eser 1762 tarihli dir).
- Sabuncu, Y. (2006). Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23, 191-197.
- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.298.pdf> (erişim tarihi 01.12.2019).
- Serozan, R. (2011). Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kararları. *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 243-253.
- Siyasi Partiler Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> (erişim tarihi 01.12.2019).
- Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu. *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, 14(333), 32-33.
- Tanör, B. (1994). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yay., İst.
- Tuncer, E. (2006). Türkiye'de Seçim Uygulamaları Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23, 167-182.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (erişim tarihi 01.12.2019).
- Uzun, C. D. (2011). Anayasa Önerilerinde Siyasi Partilerin Finansmanı ve Yeni Bir Öneri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (94), 235-258.